

Mjesni prijedložni padežni izrazi u djelima suvremenih hrvatskih pisaca

Sabljak, Ivona

Master's thesis / Diplomski rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:133231>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-01**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti

Ivona Sabljak

**Mjesni prijedložni padežni izrazi u djelima suvremenih hrvatskih
pisaca**

Diplomski rad

Mentorica: prof. dr. sc. Vlasta Rišner

Osijek, 2013.

Sažetak

U radu se kreće od opisa prijedloga i prijedložnih padežnih izraza u jezikoslovnoj literaturi te prostornih značenja prijedloga u hrvatskim gramatikama i jezičnim savjetnicima. Vodeći se podjelom prijedloga u *Gramatici hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* J. Silića i I. Pranjkovića izdvajaju se osnovna prostorna značenja za koja se pronalaze potvrde u građi. Istraživanje prijedloga u *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* D. Raguža pokazuje da su najčešća prostorna značenja vezana uz genitiv, što se i pretpostavljalo jer uz njega dolazi i najveći broj prijedloga. U radu se opisuju i nešto manje učestali prijedlozi koji se vežu uz akuzativ, lokativ, instrumental i dativ. Opisom prostornih značenja prijedložnih padežnih izraza otvara se i pitanje neusklađenosti rječnika, jezičnih savjetnika i gramatičkih priručnika.

Ključne riječi: prijedlozi, prijedložni padežni izrazi, prostorna značenja, genitiv, normativni priručnici

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. O definicijama prijedloga.....	4
2.1. Prijedlozi u normativnoj literaturi	4
2.2. Prijedložni padežni izraz	6
2.3. Podjela prijedloga	10
2.4. Padeži i njihovi prijedlozi	12
3. Prostorna značenja.....	14
3.1. Izražavanje prostornih odnosa prijedložnim padežnim izrazima	15
4. Prijedlozi s genitivom u jezikoslovnoj literaturi	18
4.1. Prijedlozi <i>od</i> i <i>do</i>	18
4.2. Prijedlozi <i>iz</i> i <i>s</i>	21
4.3. Prijedlozi <i>ispred</i> , <i>iza</i> , <i>van</i> i <i>izvan</i>	23
4.4. Prijedlozi <i>ispod</i> i <i>iznad</i>	25
4.5. Prijedlog <i>oko</i> , <i>okolo</i> i <i>uokolo</i>	26
4.6. Prijedlozi <i>blizu</i> , <i>kraj</i> , <i>pokraj</i> i <i>pored</i>	28
4.7. Prijedlog <i>preko</i> i <i>između</i>	30
5. Dativ s prijedlozima u jezikoslovnoj literaturi	32
6. Akuzativ s prijedlozima u jezikoslovnoj literaturi	34
6.1. Prijedlozi <i>kroz</i> , <i>niz</i> i <i>uz</i>	35
6.2. Prijedlozi <i>na</i> , <i>o</i> i <i>u</i>	36
6.3. Prijedlozi <i>među</i> , <i>nad</i> , <i>pod</i> i <i>pred</i>	39
6.4. Prijedlog <i>za</i>	41
7. Lokativ s prijedlozima u jezikoslovnoj literaturi	41
7.1. Prijedlog <i>na</i>	42
7.2. Prijedlozi <i>po</i> , <i>u</i> i <i>pri</i>	44
8. Instrumental s prijedlozima u jezikoslovnoj literaturi	46
8.1. Prijedlog <i>među</i>	47
8.2. Prijedlozi <i>pred</i> i <i>za</i>	48
8.3. Prijedlozi <i>nad</i> i <i>pod</i>	49
9. Zaključak.....	51
10. Literatura.....	52
11. Građa.....	54

1. Uvod

Prijedložnim padežnim izrazom u ovom radu podrazumijevaju se sintagmatski odnosi prijedloga i kakve padežne riječi, bilo imenice, zamjenice, pridjeva ili priloga.

Predmetom su rada prijedložni padežni izrazi kojima se u hrvatskom jeziku izražavaju prostorni odnosi. Primarna su i najčešća značenja prijedloga u hrvatskom jeziku prostorna iz kojih su se potom različitim oblicima metaforizacije razvila sekundarna značenja, kao što su vremenska, načinska, uzročna, posvojna i sl.

U radu se opisuju prostorna značenja prijedloga koja su zastupljena u građi. Prostorna značenja prijedloga opisuju se pomoću *Praktične hrvatske gramatike* Dragutina Raguža i *Gramatike hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* Josipa Silića i Ive Pranjkovića, a u analizi se promatraju različiti normativni priručnici i njihovi savjeti i preporuke.

Osnovna je postavka ovoga rada da su najčešća genitivna prostorna značenja jer se uz genitiv pojavljuje najveći broj prijedloga, stoga se on pojavljuje u različitim ulogama i značenjima. Svojom učestalošću genitivna prostorna značenja prate akuzativna i lokativna te instrumentalna. Dativna prostorna značenja su najrjeđa jer dativni prijedlozi postaju sve više genitivnima, a u suvremenom hrvatskom jeziku sve više postoji težnja za oslobađanjem dativa od prijedloga jer njihov izostanak nema nikakvih posljedica za razumijevanje teksta.

Opis je utemeljen na gramatikama suvremenoga hrvatskoga jezika te ostalim normativnim priručnicima; rječniku Vladimira Anića *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, te *Hrvatskom jezičnom savjetniku* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje i *Jezičnom savjetniku s gramatikom* Matice hrvatske i s potvrđama u književnim djelima *Ruke* Ranka Marinkovića, *Glog* Ivana Aralice i *Sloboda* Nedjeljka Fabrija.

2. O definicijama prijedloga

Prijedlozi, kao nepromjenjiva vrsta riječi, vrlo su slično definirani u hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi, kako u gramatikama, tako i u jezičnim savjetnicima i rječnicima.

U definiranju prijedloga do izražaja dolazi njihova izrazita odnošajnost, dok u njihovu razvrstavanju autori gramatika polaze od tvorbe i razlikuju se međusobno uglavnom nazivljem i pripadnošću prijedloga određenoj tvorbenoj vrsti.

Zbog gramatikaliziranih, uopćenih značenja prijedloga, narav je prijedložnih značenja problematična te se postavlja pitanje imaju li prijedlozi uopće značenje. S tim u vezi postavlja se pitanje i leksičkog značenja prijedloga uz njihovo gramatičko značenje. Ono u čemu se većina jezikoslovaca slaže činjenica je da su prijedlozi gramatički i nesamostalni, ali se pritom misli na njihovu sintaktičku nesamostalnost, a ne leksičku.

Imaju li prijedlozi vlastito značenje ili ono dolazi od punoznačne riječi uz koju prijedlog stoji ovisi o samom prijedlogu jer neki prijedlozi u prijedložni izraz unose svoje značenje, dok drugi značenje dobivaju tek u prijedložnom padežnom izrazu.

Ivo Pranjković ističe kako su gramatikalizirane riječi opisane primarno u gramatikama i da je opis takvih riječi manje iscrpan u jednojezičnim rječnicima nego u gramatikama, no upozorava da to ne vrijedi za gramatike hrvatskoga jezika u kojima se takve riječi (prijedlozi) opisuju rijetko i površno dajući samo definiciju i podjelu prijedloga bez ikakve riječi o njihovu značenju. (Pranjković, 2001: 30)

2.1. Prijedlozi u normativnoj literaturi

Prema osnovnoškolskoj definiciji prijedlozi su nepromjenjiva vrsta riječi koja se predlaže imenicama i određuje odnose među njima. Iako slične, definicije se u jezikoslovnoj literaturi razlikuju.

U Anićevoj *Velikom hrvatskom rječniku* prijedlog je definiran pod natuknicom prijedlog²:

„m <N mn –ozi> gram. nepromjenjiva riječ koja se nalazi ispred imenskih riječi i iskazuje različite odnose među bićima, stvarima i pojavama (*u, na pod* i sl.); prepozicija“ (Anić, 2003: 1190)

U *Gramatici hrvatskoga jezika* S. Težak i S. Babić kažu za prijedloge da su to:

„Nepromjenjive riječi koje služe da bi se pokazali odnosi među bićima, stvarima i pojavama te utječu na padež riječi uz koju stoje i najčešće se odnose na imenice i imenične zamjenice, ali se mogu odnositi i na osamostaljene riječi (pridjev, pridjevna zamjenica, broj).“ (Težak, Babić, 2007: 162)

J.Silić i I. Pranjković (2007) u *Gramatici hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*¹ ubrajaju prijedloge u nesamostalne riječi koje imaju nesamostalno značenje i one su pridružene samostalnim riječima ili rečenicama. Takve riječi autori nazivaju suznačnim riječima ili suznačnicama. Autori definiraju prijedloge (prepozicije) kao suznačne nepromjenjive riječi kojima se upućuje na odnose među predmetima ili događajima. Kad se kaže da su prijedlozi suznačne riječi, onda se pod tim podrazumijeva da su njihova značenja uopćena, da su relacijska, tj. da se njima uspostavljaju odnosi među riječima. (Silić, Pranjković, 2007: 242-243)

U *Hrvatskoj gramatici* autori definiraju prijedloge kao

„riječi koje izriču odnose između onoga što znače imenice ili na što upućuju zamjenice.“

(Barić i dr., 1995: 277), dok u *gramatici Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*² autori prijedloge određuju kao pomoćne gramatičke riječi:

„Prijedlozi (prepozicije) pomoćne su gramatičke riječi koje označuju podređenost jedne punoznačne riječi drugoj i time izriču međusobni odnos predmeta ili radnji koje izriču punoznačne riječi.“ (Babić i dr., 2007: 558)

Prijedlozima u *Školskoj gramatici hrvatskoga jezika* S. Ham određuje rečeničnu ulogu:

„Rečenična je uloga prijedloga izricanje odnosa između riječi sa sklonidbom i ostalih riječi u rečenici.“ (Ham, 2007: 98)

Hrvatski jezični savjetnik donosi sljedeću definiciju prijedloga:

¹ U daljem tekstu upotrebljavat će se samo prvi dio naziva *Gramatika hrvatskoga jezika*.

² U daljem će se tekstu upotrebljavati skraćeni naziv *Glasovi i oblici*.

„Prijedlozi (prepozicije), relacijske riječi s visokim stupnjem gramatikaliziranosti, označuju konkretne i apstraktne odnose u jeziku.“ (Barić i dr., 1999: 179).

Dragutin Raguž posvećuje veću pozornost prijedlozima u *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* gdje navodi:

„Prijedlozi su nepromjenljiva vrsta riječi koje, kao dopuna padežnome sustavu (sustavu padežnih oblika), pokazuju različite gramatičke odnose među riječima unutar rečenice. (...) Prijedlozi su zapravo dopuna padežnome sustavu za obilježavanje različitih odnosa među riječima unutar rečenice.“ (Raguž, 1997: 116).

U toj gramatici Raguž opisuje prijedloge uz promjenjive vrste riječi, donosi tablicu prijedloga te daje njihov popis i značenja uz svaki padež.

Na kraju se zaključuje da je svim navedenim definicijama zajedničko osvrtnje na odnose koje prijedlozi kao vrsta riječi iskazuju te se na taj način ističe njihovo kategorijsko značenje koje je sintaktički određeno te da se prijedlozi u suvremenim hrvatskim gramatikama opisuju kao riječi koje se mogu proučavati tek u suodnosu s drugim riječima, skupovima riječi ili rečenicama na sintagmatskoj razini.

2.2. Prijedložni padežni izraz

Prijedložni padežni izraz podrazumijeva svaku vezu prijedloga i padežne riječi. O prijedložnim padežnim izrazima pisao je i Roman Jakobson koji za njih kaže sljedeće:

„Sustav prijedložnih konstrukcija nije zamjenjiv s imenskom fleksijom, jer oni jezici koji imaju obje kategorije najprije suprotstavljaju sintaktičke upotrebe danoga padeža s prijedlogom onima bez prijedloga (neizravna nasuprot izravnoj svezi), a potom provode jasno razlikovanje između značenja padeža i značenja prijedloga kao dviju posebnih vrsta značenja: jedan te isti padež ima nekoliko prijedloga, a isti prijedlog može zahtijevati različite padeže.“ (Jakobson, 2008: 400).

Jakobson zaključuje da bez obzira na prisutnost ili odsutnost prijedloga na snazi ostaje opće značenje padeža, odnosno da prijedlozi ne utječu na promjenu značenja konkretnoga padeža. Potpuno drugačije stajalište ima Radoslav Katičić:

„U prijedložnim izrazima zavisi padež od prijedloga. Svaki prijedlog zahtijeva svoj padež, ili razne padeže prema raznim svojim značenjima. Sintaktički tvore takvi prijedložni izrazi nerazdvojivu cjelinu i tek kao takva cjelina dobiva svoje mjesto u rečeničnom ustrojstvu. Stoga padeži u prijedložnim izrazima gube svako vlastito značenje.“ (Katičić, 2002: 87)

Kao bitnu značajku prijedloga i prijedložnih izraza Jakobson izdvaja *odnos*: „kad se rabe prijedlozi, u žarište dolazi sam odnos, dok u konstrukcijama bez prijedloga odnos postaje svojevrsno svojstvo označena objekta.“ (Jakobson, 2008: 400)

Značenje prijedložnih padežnih izraza ovisi o samim prijedlozima - prvotnima koji su semantički prazni (*u, na...*) i u potpunosti će se „puniti“ značenjem u prijedložnom izrazu i drugotnima koji češće imaju značenje (*uokolo, usprkos...*) i u prijedložni će izraz unijeti svoje značenje. Semantički prazni prijedlozi postaju vezani uz određeni padež te se značenje takvih padeža i prijedloga izjednačuje. (Rišner, 2005: 41).

Prijedlozi pripadaju suznačnim riječima, no njihova se suznačnost ne sastoji u neodređenosti leksičkoga značenja kao što je to slučaj sa zamjenicama, nego je ona izrazito sintaktičke naravi jer prijedlozi služe za konkretizaciju pojedinih kosih padeža pa su u tom smislu tijesno povezani s padežima.

Kada je riječ o prijedlozima, može se reći da su oni svojevrsni *potpadeži*, tj. gramatikalizirane riječi kojima se konkretiziraju padežna značenja. Rjeđe se događa da prijedlozi, osobito oni uopćenijih značenja, služe i za pridavanje padežnih značenja riječima i izrazima koji nemaju padeža, osobito često priložima, nepromjenjivim brojevima, prijedložnim padežnim izrazima, pa i infinitivima, npr. *od danas do sutra, (doći) do onamo, (dosta je) za danas, (ostaviti) za ujutro, (dopratiti) do pred kuću, (to je) za krepati, (pisati) s pet olovaka.* (Pranjković, 2009: 330)

Prema *Hrvatskom jezičnom savjetniku* prijedložni izrazi pretpostavljaju izraz prijedlog + padežna riječ i u tekstu označuju konkretne i apstraktne prostorne, vremenske i načinske odnose. Dalje se navode četiri oblika prijedložnih izraza:

- a) svaka sveza prijedloga i padežne riječi (*na grani, u glavi, iza škole...*),

- b) prijedložni izrazi s visokim stupnjem gramatikaliziranosti koji su izgubili primarna semantička svojstva i više ne označuju konkretne pojmove, nego se ponašaju kao prava gramatička sredstva označujući odnose među pojmovima (*za vrijeme, pod utjecajem, u pogledu...*)³,
- c) prijedložni izrazi s jednoznačnom priložnom ulogom, odnosno ustaljeni izričaji i fraze čija se struktura ne može razbiti umetanjem drugih riječi (*za inat*) te višesložna prijedložna sveza s ulogom pravog prijedloga (*u svezi s*),
- d) nekadašnji prijedložni izrazi koji su postali pravi složeni prijedlozi od kojih su neki sasvim izgubili svoja prvotna leksička značenja (*uoči, nadomak, pored...*), a neki su ih zadržali (*dovrh, nadno, nasuprot, uzduž...*) (Barić i dr., 1999: 196).

U *Hrvatskoj gramatici* u poglavlju o prijedlozima autori se dotiču i prijedložnih padežnih izraza za koje kažu da predstavljaju vezu prijedloga s imenicom:

„Prijedlozi znače različite odnose onoga što znači imenica, a imenica, opet, ima različite padeže koji iskazuju različite odnose onoga što ona znači prema radnji o kojoj se u rečenici govori. Stoga se imenica, kad ima uza se prijedlog, veže s njim u onom padežu koji značenjem odgovara njegovu značenju. Veza prijedloga s imenicom zove se prijedložni izraz.“ (Barić i dr., 1995: 278)

D. Raguž u *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* ne spominje prijedložni padežni izraz. Navodi kako većina padeža u hrvatskom jeziku ima prijedloge, no tu vezu ne definira posebnim nazivom. O prijedložnim padežnim izrazima ne pišu ni autori u *Glasovima i oblicima* kao ni S. Težak i S. Babić u *Gramatici hrvatskoga jezika*.

J. Silić i I. Pranjković riječi dijele prema sintaktičkim obilježjima na samoznačne i suznačne riječi, a prijedložne padežne izraze nazivaju analitičkim tagmemima (spoj jedne suznačne i jedne samoznačne riječi). S obzirom na to da autori riječima pristupaju kao sintaktičkim jedinicama navode i da suznačne riječi, među kojima su i prijedlozi, ne mogu sami za sebe biti sastavnice spojeva riječi niti mogu funkcionirati kao članovi rečeničnog ustrojstva. „Zato se npr.

³ Riječ je o prijedložnim izrazima čija se struktura može razbijati umetanjem drugih riječi i po tome oni nisu pravi prijedlozi. Švačko Vanja u članku *Funkcija i status prijedložnih izraza* takve prijedložne izraze svrstava u skupinu prijedložnih izraza koji su dijelom izgubili svoja primarna leksička obilježja.

prijedložno-padežni izraz (*na stol, u knjizi, pred nama* i sl.) ne smatra spojem riječi, nego jednom od sastavnica riječi.“ (Silić, Pranjković, 2007: 184)

S. Ham u obliku pitanja i odgovora na pitanje „Što je prijedložni izraz?“ odgovara:

„Prijedložni je izraz veza prijedloga s riječi koja je u kojem kosom padežu. U prijedložnom se izrazu prijedlozi slažu s riječima u određenim padežima i ne može se svaki prijedlog složiti sa svakim padežom.“ (Ham, 2007: 99)

U svojim definicijama prijedloga i prijedložnih padežnih izraza pojedini autori navode riječi koje slijede nakon prijedloga, odnosno koje zajedno s prijedlogom čine prijedložni padežni izraz.

U *Hrvatskoj gramatici* u podnaslovu „Služba“ navode se imenice i zamjenice, dok se u podnaslovu „Značenje“ navode samo imenice kao vrsta riječi koja s prijedlogom čini prijedložni padežni izraz.

Isto navodi i S. Ham u *Školskoj gramatici hrvatskoga jezika*:

„Prijedlozi se predlažu riječima sa sklonidbom (...) Najčešće se prijedlozi predlažu imenicama ili zamjenicama.“ (Ham, 2007: 98).

U *Hrvatskom jezičnom savjetniku* navedeno je da je prijedložni izraz „konstrukcija“ koju čine prijedlog i padežna riječ, ali nije pobliže pojašnjeno o kojoj padežnoj riječi se radi. Slično piše i D. Raguž ne precizirajući o kojoj se vrsti riječi radi:

„Prijedlozi stoje neposredno ispred riječi u nekome padežnome obliku.“ (Raguž, 1997: 116).

U *Glasovima i oblicima* autori pišu ovako: „Prijedlozi stoje ispred imenica i zamjenica pa im odatle i ime“ (Babić i dr., 2007: 558), a S. Težak i S. Babić dodaju i druge vrste riječi: „Prijedlozi se najčešće odnose na imenice i imenične zamjenice, ali se mogu odnositi i na osamostaljene riječi (pridjev, pridjevna zamjenica, broj).“ (Težak, Babić, 2007: 162).

U članku *Parni prijedlozi* B. Kovačević i I. Matas Ivanković kažu da su prijedložni padežni izrazi u funkciji pobližeg označavanja riječi – imenice (*klupa u sjeni*), glagola (*skloniti se pod drvo*), pridjeva (*sretan do neba*) i dr. (Kovačević, Ivanković Matas, 2007: 245)

J. Silić i I. Pranjković jedini navode i priloge⁴ kao vrstu riječi koja je sastavni dio prijedložnog padežnog izraza:

„Prijedlozi dolaze uz kose padeže imenskih riječi, tj. imenica (npr. *pokraj peći*), (poimeničenih) pridjeva (npr. *na engleskom*), zamjenica (npr. *kod njih*) i uz priloge (npr. *do danas*) te čine s njima prijedložne tagmeme.“ (Silić, Pranjković, 2007: 244).

Za razliku od definicija koju donose *Hrvatski jezični savjetnik* i gramatike koje spominju prijedložne padežne izraze, V. Švačko (1993) razlikuje dva termina ovisno o razinama jezičnoga opisa. Termin „prijedložni izraz“ podrazumijevao bi:

„vezu prijedloga i padežne riječi bez obzira na njezina funkcionalna svojstva, dok bi termin prijedložna fraza (konstrukcija), koji nalazimo u onim teorijama čija je glavna orijentacija opis riječi na temelju njihovih sintaktičkih zavisnosti i sposobnosti da ulaze u odnose s drugim jezičnim jedinicama, pretpostavljao gramatikalizirani spoj s dominantno (nad)rečeničnom funkcijom.“ (Švačko, 1993: 354).

Prijedložne izraze autorica dalje dijeli u dvije skupine s obzirom na to u kojoj su mjeri izgubile predmetnost kao kategorijsko obilježje vrste riječi. U prvoj su skupini prijedložni izrazi koji su dijelom izgubili primarna leksička svojstva. Oni označavaju odnose među pojmovima (*u vidu + G*), ali se njihova struktura može razbijati umetanjem drugih riječi pa iz tog razloga nemaju status pravih prijedloga (*u nekom drugom vidu*). Drugu skupinu čine prijedložni izrazi koji su u potpunosti izgubili primarna leksička svojstva (*u skladu sa + I*) (Švačko, 1993: 356).

Takvi izrazi funkcioniraju kao prijedlozi, no gramatike o njima govore kao o dijelovima rečenice.

2.3. Podjela prijedloga

Prijedlozi se u jezikoslovnoj literaturi dijele prema dvama kriterijima, s obzirom na tvorbu i s obzirom na leksičkosemantička svojstva. Većina hrvatskih gramatičara dijeli prijedloge prema tvorbenom kriteriju. U *Hrvatskoj gramatici* prijedlozi se prema postanku dijele na:

⁴ V. Rišner u članku *Prijedlozi nekad i danas* piše više o činjenici da većina hrvatskih gramatičara izostavlja priloge kao vrstu riječi koja može činiti prijedložni padežni izraz.

1. Prave prijedloge (primarne) – oni prijedlozi koji služe samo kao prijedlozi i njihovo se značenje danas ne može izvesti iz druge riječi: *bez, do, na, nakon, nad, pred, unatoč, uz* itd.

2. Neprave prijedloge (sekundarne) – prijedlozi čije se značenje može povezati sa značenjem i osnovom koje druge riječi. Oni se dijele na:

a) izvedene prijedloge – prijedlozi koji su nastali okamenjivanjem nekog oblika imenice u akuzativu (*čelo, dno, duž, mjesto, kraj*) ili instrumentalu (*pomoću, povodom, putem*) te one riječi koje se upotrebljavaju i kao prijedlozi (uz imenice) i kao prilozima (uz glagole): *blizu, mimo, više, pored, prije, poslije* itd.

b) složene prijedloge – prijedlozi koji nastaju iz veze dvaju prijedloga ili prijedloga i imenica: *dovrh, ispod, iza, nadomak, nasuprot, posred, potkraj, uoči* itd. (Barić i dr., 1995: 278)

U *Glasovima i oblicima* prijedlozi su razvrstani u četiri tvorbene vrste, kao:

- a) netvorbene riječi: *bez, do, iz, k, osim, pod, protiv, unatoč* itd. U *Hrvatskoj gramatici* odgovarao bi im naziv pravi prijedlozi.
- b) prijedlozi složeni od dvaju prijedloga, ali je to značenjem rijetko vidljivo: *ispod, ispred, između, iznad, nasred* itd.
- c) prijedlozi složeni od prijedloga i imenice: *dovrh, nadno, namjesto, navrh, uoči, uzduž* itd. U *Hrvatskoj gramatici* odgovarali bi složenim prijedlozima, kao i druga tvorbena vrsta.
- d) prijedlozi nastali poprijedloženjem samih imenica i priloga: *čelo, kraj, mjesto, vrh* itd. Odgovarali bi izvedenim prijedlozima u *Hrvatskoj gramatici*. (Babić i dr., 2007: 559)

U razvrstavanju prijedloga prema tvorbenom kriteriju koje donose J. Silić i I. Pranjković, prijedlozi su razvrstani u dvije skupine. Dije se na:

- a) neproizvedene (podrijetlom nemotivirane)** (*u, na, od, po...*)
- b) proizvedene (podrijetlom motivirane)**. Oni podrijetlom mogu biti imenički oblici (*krajem, putem...*), glagolski prilozima (*zahvaljujući, izuzevši...*), prijedložni padežni izrazi (*na osnovi, pod konac...*). (Silić, Pranjković, 2007: 242-243)

Prema toj podjeli, u prvu skupinu ubrajamo prave (primarne), kao i netvorbene prijedloge,

dok u drugu skupinu ulaze nepravilni (sekundarni) prijedlozi, te druga, treća i četvrta tvorbeni vrsta prijedloga.

I. Matas Ivanković kao i J. Silić i I. Pranjković dijeli prijedloge u dvije skupine. Prvu skupinu naziva neproizvedenima ili primarnima, a drugu proizvedenima ili sekundarnima i dalje ih dijeli na jednostavne prijedloge koji su nastali od jedne punoznačne riječi koja je izgubila svoje kategorijalno značenje (primjerice imenica *krajem* ili prilog *više*), na složene koji su nastali od dviju riječi sraslih u prijedlog (*između*, *poviše*...) i njima pridodaje prijedložne izraze koji se sastoje od dviju ili više riječi, a među njima još nije došlo do srastanja te napominje da takvi izrazi nemaju svoje mjesto u morfologiji jer formalno nisu srasli. To mogu biti prilog i prijedlog (*daleko od*), prijedlog i imenica (*u smjeru*), glagolski prilog i prijedlog (*polazeći od*). (Ivanković Matas, 2009: 1)

U *Drugoj hrvatskoj skladnji* prijedlozi se dijele prema leksičkosemantičkom kriteriju na:

- 1) **dimenzionalne** - obilježava ih mjerljivost (dimenzionalnost). S obzirom na prirodu mjerljivosti dijele se u dvije skupine:
 - prostorni (lokalni) prijedlozi,
 - vremenski (temporalni) prijedlozi,
- 2) **nedimenzionalne** – svojstveno im je neko od apstraktnijih, pojmovnih značenja, odnosno značenja koja se tiču složenijih logičkih odnosa. Takva su značenja modalnosti, instrumentalnosti, kumulativnosti, socijativnosti, partitivnosti, finalnosti i dr. (Pranjković, 2001: 7)

2.4. Padeži i njihovi prijedlozi

Prijedlozi dolaze uz pet padeža u hrvatskom jeziku. Ne pojavljuju se samo uz nominativ i vokativ. Najviše prijedloga dolazi uz genitiv pa stoga genitiv ima i najviše uloga i značenja. Prema tablici prijedloga koju D. Raguž (1997) donosi najprije će se iznijeti oni prijedlozi koji se pojavljuju samo s jednim padežom.

Genitiv: bez, blizu, čelo, diljem, do, duž, ispod, ispred, iz, iza, između, iznad, izvan, kod, kraj, mjesto, nadno, nadomak, nakon, nakraj, namjesto, naokolo, naspram, nasred, navrh, niže, od, oko, okolo, onkraj, osim, pokraj, pomoću, ponad, poput, poradi, pored, poslije, posred, posredstvom, potkraj, poviše, povodom, povrh, preko, prigodom, prije, prilikom, protiv, put,

putem, radi, silom, spram, sred, širom, tokom, uoči, uslijed, sred, uvrh, uzduž, van, više, vrh, zaradi, zbog.

Dativ: k(a), nasuprot, unatoč, usprkos, nadomak.

Akuzativ: kroz(a), niz(a), uz(a).

Lokativ: pri.

Prijedlozi koji dolaze s više padeža:

u: genitiv, akuzativ, lokativ;

na: akuzativ, lokativ;

o: akuzativ, lokativ;

po: akuzativ, lokativ;

s(a): genitiv, instrumental;

za: genitiv, akuzativ, instrumental;

pred(a): akuzativ, instrumental;

nad(a): akuzativ, instrumental;

pod(a): akuzativ, instrumental;

među: akuzativ, instrumental;

prema: dativ, lokativ;

mimo: akuzativ.

Kako je većina prijedloga prostorna, odnosno primarno im je značenje prostorno, prema navedenoj tablici zaključujemo da su genitivna prostorna značenja najčešća, a slijede akuzativna, lokativna i potom instrumentalna. Dativ je na kraju popisa jer se u hrvatskom jeziku prijedlozi koji se koriste uz njega sve češće zamjenjuju genitivnima, a najtipičniji dativni prijedlog *k* sve se više izostavlja jer njegov izostanak nema nikakve posljedice za razumijevanje teksta.

3. Prostorna značenja

Kako čovjek oduvijek ima potrebu za lokalizacijom, a time i za autolokalizacijom, odnosno za smještanjem sebe u konkretan prostor i da u odnosu na sebe lokalizira u tom prostoru i druga bića, predmete i pojave, nametnula se tako i potreba da to izrazi i jezikom. Sukladno tomu postoje različite lokalističke teorije padeža.

Prve ideje na kojima su zasnovane lokalističke teorije vuku podrijetlo iz antike, ali potanja teorijska razrada takvih ideja prvi je put konkretizirana u djelu bizantskog gramatičara Maksima Planuda iz 14. stoljeća. Prema teoriji Maksima Planuda osnovna i polazišna značenja padeža su prostorna, a mnoga druga, neprostorna značenja, bilo u padežnom sustavu ili izvan njega (vremenska, posvojna, načinska...) izvedena su po uzoru na prostorna značenja.

U hrvatskom se jeziku prostorna ablativnost često transformira u vremensku, ali i u načinsku i uzročnu⁵: *Izišli smo iz naše zgrade → Toga se sjeća još iz sedamdesetih godina → obnoviti što iz temelja → učiti što iz neznanja* (Pranjković, 2008: 214)

Brojni su i nazivi za padeže također izravno ili neizravno vezani uz prostor. Osim lokativa koji je svojstven nekim indoeuropskim jezicima (i hrvatskomu), i kojem je temeljno značenje izražavanje statičnih prostornih odnosa, na prostor izravno upućuju brojni nazivi za padeže osobito u ugrofinskim jezicima kojima je svojstven veći broj padeža, nego u indoeuropskim (mađarski ima 17, a gruzijski 23 padeža). (Pranjković, 2008: 215)

Lokalistička teorija padeža kao i njezina uopćenija varijanta – teorija gramatičkih i semantičkih lokalizacija danas su jedno od središnjih područja istraživanja u jednoj od jezikoslovnih teorija – u kognitivnoj lingvistici⁶.

U nekim su jezicima prijedlozi glavni izvor prostornih obavijesti. U jezicima s padežnim sustavom prijedložni padežni izraz jedan je od osnovnih izvora obavijesti o prostoru. Prostorna se značenja u hrvatskom jeziku iskazuju imenicama kao što su *sredina, blizina, podnožje, bok* i sl. koje u prostornim izrazima sudjeluju u kombinaciji s prijedlozima (*u blizini*) ili u kombinaciji s prijedlogom i drugom imenicom u određenom padežu (*u blizini šume*), prilozima koji označavaju smjer, orijentaciju ili mjesto (*daleko, ondje, lijevo*), česticama (*tik do zida*) te glagolskim prefiksima gdje je prostorno značenje dijelom uvjetovano prijedložnim podrijetlom

⁵ Više o prostornim metaforama kao temelju proširenja značenja prijedloga koji označuju uzročne odnose pisala je Ljiljana Šarić u članku *Metaforična proširenja značenja prostornih prijedloga*.

⁶ Doprinos kognitivnom proučavanju jezika dao je i Branimir Belaj knjigom *Jezik, prostor i konceptualizacija* u kojoj su kognitivnolingvističkim pristupom opisana značenja prefiksa *iz-*, *nad-*, *pod-*, *pre-*, *pred-*, *pri-*, *pro-* i raz- kojima su temeljna značenja prostorna.

prefiksa, ali ga cjelovito glagolsko značenje uvelike oblikuje (*prilaziti, preći*). Da prijedlozi najčešće označuju prostorne odnose navodi se i u *Glasovima i oblicima*:

„Najčešće prijedlozi označuju mjesto, a oni koji se upotrebljavaju s različitim padežima dolaze u različitim značenjima.“ (Babić i dr., 2007: 566)

Temeljna su prostorna značenja dinamična (direktivna) i statična (nedirektivna). Kod dinamičnih značenja razlikujemo:

- a) značenje udaljavanja (ablativnost)
- b) značenje približavanja (adlativnost)
- c) značenje crte kretanja (perlativnost)

Statična (nedirektivna) prostorna značenja izriču odsutnost kretanja, odnosno položaj predmeta u prostoru (lokativnost).

Prema I. Pranjkoviću prostorna značenja pretpostavljaju tri primarna elementa: objekt lokalizacije (OL), lokalizator (L) i konkretizator (K). Iako padežni oblici dolaze u značenju i objekta lokalizacije i lokalizatora, oni sami po sebi ne sadrže informacije o konkretizaciji prostornih odnosa. Zato je uobičajeno da se prostorna značenja izražavaju prijedložnim padežnim izrazima tipa *posuda je na stolu* gdje je *posuda* objekt lokalizacije, *stol* lokalizator, a prijedlog *na* konkretizator prostornog odnosa.

3.1. Izražavanje prostornih odnosa prijedložnim padežnim izrazima

Prostorni prijedlozi, uz vremenske čine skupinu dimenzionalnih prijedloga. Osnovna i najčešća značenja prijedloga su prostorna što se vidi i po tome što većina prijedloga u hrvatskom jeziku (i indoeuropskim jezicima) ima prostorna značenja.

Prema I. Pranjkoviću ta značenja pretpostavljaju ili uključuju pet različitih suodnosa predmeta ili objekta lokalizacije i drugog predmeta ili lokalizatora s kojim se prvom predmetu određuje mjesto:

1. položaj, mjesto objekta lokalizacije u odnosu na lokalizator:

Mi živimo na zemlji. (Marinković, Ruke, 2009: 168);

Zatim je Vida podigla vesla, razvezala ih, utakla svako u svoje ležište. (Fabrio, Sloboda, 2007: 39)

... ne bih ti pričao da je još dan i da možeš pogledati stijenu iznad nas. (Aralica, Glog, 2004: 168)

2. kretanje objekta lokalizacije u odnosu na lokalizator kao polazište:

...čak i s dimom što izlazi iz dimnjaka na krovu. (Marinković, Ruke, 2009: 167)

S neba su nestale sunčane zrake. (Aralica, Glog, 2004: 165)

... Cvita odgurnula od susjednih bracara i barki. (Fabrio, Sloboda, 2007: 39)

3. cilj, kretanje objekta lokalizacije s obzirom na lokalizator kao polazište:

Sam me odveo do britve. (Marinković, Ruke, 2009: 164)

... a čas zatim trčao sam i ja s njima prema najbližoj barci koja se pred nama ukazala u konopima stegnutoj lučici. (Fabrio, Sloboda, 2007: 38-39)

4. kretanje objekta lokalizacije lokalizatorom:

...spustio zalogaj niz gladni jednjak. (Aralica, Glog, 2004: 164)

Osjećao sam kako bridimo kroz more. (Fabrio, Sloboda, 2007: 44)

5. objekt lokalizacije i lokalizator mogu biti u prostornoj supoziciji, u lokalnoj koegzistenciji:

Neželjen, nasilan, opojan cvijet, od kojega na mojim grančicama, među crnim bodljem, praskaju bijeli glogovi cvjetovi (Aralica, Glog, 2004: 172) (Pranjšković, 2001: 7-8)

Prema opisu Ive Pranjkovića dvadeset je konkretnijih prostornih odnosa koji se označavaju prijedlozima u hrvatskom standardnom jeziku s obzirom na prevladavajući sem suodnosa objekta lokalizacije i lokalizatora te drugih semantičkih parametara kao što su kontaktnost (distaktnost), dinamičnost (statičnost), direktivnost, nedirektivnost i dr.

Prema opisu I. Matas Ivanković prijedložni padežni izrazi mogu izražavati prostor posredno i neposredno. Posredno izražavanje prostora podrazumijeva da se objekt lokalizacije nalazi izvan lokalizatora i ima orijentacijsko značenje, a u neposrednom izražavanju prostora objekt lokalizacije nalazi se unutar lokalizatora i ima lokalizacijsko značenje.

Prostorni odnosi koje navodi I. Pranjković jesu:

- 1) **prelokativnost** – objekt lokalizacije nalazi se ili se kreće s prednje strane u odnosu na lokalizator.
- 2) **postlokativnost** – objekt lokalizacije nalazi se ili se kreće sa stražnje strane u odnosu na lokalizator.

- 3) **supralokativnost** – objekt lokalizacije nalazi se ili se kreće u vršnom dijelu lokalizatora, po njegovoj površini ili iznad njega.
- 4) **sublokativnost** – objekt lokalizacije u odnosu je s nižim, donjim dijelom lokalizatora.
- 5) **intralokativnost** – objekt lokalizacije nalazi se unutar ili se kreće u granicama lokalizatora ili se kreće prema njegovoj unutrašnjosti.
- 6) **ekstralokativnost** – objekt lokalizacije se nalazi ili se kreće izvan granica lokalizatora.
- 7) **adlokativnost** – objekt lokalizacije u neposrednoj je blizini lokalizatora.
- 8) **ultralokativnost** – objekt lokalizacije nalazi se ili se kreće na znatnijoj udaljenosti od lokalizatora.
- 9) **lateralna lokativnost** – objekt lokalizacije se nalazi ili se kreće sa strane (slijeva ili zdesna) u odnosu na lokalizator.
- 10) **ekstremalna lokativnost** – objekt lokalizacije nalazi se na čelnom ili začelnom dijelu u odnosu na lokalizator gledanog horizontalno.
- 11) **prolokativnost** – objekt lokalizacije nalazi se ili se kreće po dužini odnosno širini lokalizatora.
- 12) **cirkumlokativnost** – objekt lokalizacije nalazi se ili se kreće s više ili sa svih strana lokalizatora.
- 13) **centrumlokativnost** – objekt lokalizacije nalazi se ili se kreće u središnjem dijelu lokalizatora.
- 14) **translokativnost** – objekt lokalizacije nalazi se ili se kreće poprijeko u odnosu na lokalizator.
- 15) **ekvilokativnost** – objekt lokalizacije određuje se u odnosu na neku točku po visini lokalizatora.
- 16) **interlokativnost** – objekt lokalizacije okružen je lokalizatorima. Ako ih je dva riječ je o linearnom interesivu (predmet B nalazi se između predmeta A i C), ako je lokalizatora više od dva riječ je o skupnom interesivu .
- 17) **alterlokativnost** – objekt lokalizacije mijenja poziciju s lokalizatorom.
- 18) **frontalna lokativnost** – objekt lokalizacije nalazi se ili se kreće na manjem ili većem odstojanju u odnosu na lokalizator.
- 19) **direktivna lokativnost** – objekt lokalizacije kreće se u smjeru lokalizatora . S obzirom na to je granica kretanja fiksirana, razlikuju se opća i direktivno-granična lokativnost.

20) **ablokativnost** – objekt lokalizacije kreće se tako da se udaljuje od lokalizatora, a kretati se može s različitih pozicija u odnosu na lokalizator (s prednje, stražnje, unutrašnje, bočne i sl.)

4. Prijedlozi s genitivom u jezikoslovnoj literaturi

Gotovo svi primarni (netvorbeni) prijedlozi, uz ostala, izriču i prostorna značenja. Uz genitiv stoji najveći broj prijedloga, više nego uza sve ostale padeže zajedno, kao što je vidljivo u ovom radu u poglavlju *Padeži i njihovi prijedlozi*. Razlog tomu je što genitiv ima od svih kosih padeža najšire i najopćenitije značenje, a prijedlozi služe konkretizaciji toga značenja.

Tri su temeljna prostorna značenja koja se iskazuju genitivnim prijedložnim padežnim izrazima: njima se određuje odakle počinje glagolska radnja (*čak i s dimom što izlazi iz dimnjaka na krovu*) (Marinković, Ruke, 2009: 167), onaj dio prostora na kojem se radnja odvija u cjelini, odnosno gdje se što nalazi (*Gledao sam ih pred sobom prebačene na leđa, iznad zadnjice, kako se odmaraju jedna u drugoj.*) (Marinković, Ruke, 2009: 161) i mjesto do kojeg doseže glagolski proces (*Sam me odveo do britve.*) (Marinković, Ruke, 2009: 164).

Genitiv je padež s najširim mogućnostima upotrebe u prostornom značenju i jedini padež koji označava ablativnost, odnosno značenje kretanja predmeta koji se udaljuje od drugog predmeta. Označavanje prostora genitivom može biti i neposredno i posredno, a mjesto može biti interpretirano i kao cilj i kao ona točka u prostoru prema kojoj se radnja usmjerava neovisno o tome hoće li ju dosegnuti ili ne.

U ovom će se poglavlju prikazati najčešći genitivni prijedlozi za koje su pronađene potvrde u građi.

4.1. Prijedlozi *od* i *do*

Prijedlog *od* najizrazitiji je genitivni prijedlog s mnogo značenja, a osnovno mu je odvajanje, odmicanje od neke dodirne točke. U prostornom smislu to značenje pretpostavlja mjesto od kojeg počinje kakva radnja iako može biti riječ i o kakvoj udaljenosti od predmeta.

U značenju mjesta odakle počinje glagolska radnja pronalaze se potvrde kod I. Aralice i N. Fabrija, dok se u R. Marinkovića prijedlog *od* ne navodi u označavanju prostornih ni kakvih drugih odnosa:

1. *Pa ipak, ne bih se trudio da ti ispričam kako sam kamenu spužvu, čije su se vijuge spuštale okomito i vodoravno od rupe moga kljanja, ispunio žiljem i stao gutati grudu po grudu od one zemlje što bih je tamo zatjecao (...)* (Aralica, Glog, 2004: 168)
2. *Odljepi me od stupa, a čas zatim trčao sam i ja s njima prema najbližoj barci koja se pred nama ukazala u konopima stegnutoj lučici.* (Fabrio, Sloboda, 2007: 39)

U značenju udaljenosti od predmeta primjer je pronađen u I. Aralice:

3. (...) *preostaju mi sjećanja na dane veljače i ožujka kad sam, prozebao i ogoljen, ćutio da mi od žila teče krv i zagrijava prozeblo tijelo, da su negdje u grudima zemlje rastvoreni novi sastojci i da su ih moje žile upile, da je nekoliko koraka od mene već procvjetala mrazova sestrice.* (Aralica, Glog, 2004: 171)

U istom je primjeru ujedno i primjer označavanja mjesta odakle počinje glagolska radnja.

Antonim prijedlogu *od* prijedlog je *do* koji označava adlokalnost, odnosno blizinu, približavanje jednog predmeta drugomu, s tim da je za takav prostorni odnos karakteristično kretanje jednog predmeta prema drugomu kao granici kretanja. Prijedlog *do* od prijedloga *od* razlikuje se i time što *do* može biti vezan i za značenje mirovanja, a *od* ne može. D. Raguž u *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* kaže da prijedlog *od*, koji odgovara na pitanja *gdje, kamo* i *dokle*, znači približavanje cilju, nekoj točki i dodir s nečim bilo u prostoru ili vremenu. (Raguž, 1997: 123)

Primjer je prijedloga *do* koji odgovara na pitanje *gdje* i označava približavanje jednog objekta drugomu kod N. Fabrija:

4. *Vida se odvoji i, uzburkana od hihota i bogovske namjere koju mi u ime društva mora prenijeti, dotrčavši do mene, grakne: „Stari, idemo na more“.* (Fabrio, Sloboda, 2007: 38)

Česta je upotreba čestice *tik* koja nadopunjuje prijedlog uz koji stoji i označava s prijedložnim padežnim izrazom izrazitu blizinu dvaju predmeta:

5. *Lojzekovo lice bilo je i dalje **tik do moga**, sasvim mirno, i samo je čekalo da ja nešto izustim pa da krene u akciju.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 43)

U *Hrvatskom jezičnom savjetniku* stoji da se čestica *tik* ne spaja s prijedlozima (Barić, 1999: 340) pa bi se moglo reći da u primjeru 5. dolazi do odstupanja od norme.

U primjeru:

6. *Sam me odveo **do britve**.* (Marinković, *Ruke*, 2009: 164)

vidljivo je da je naglasak na kretanju, na putu kojim se kretalo i približavanju cilju kretanja. Prijedlog *do* pronalazi se i u označavanju mirovanja:

7. *Posrćući dođoh i sjedoh **do Lojzeka**.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 44)

Neki se od primarnih prijedloga često pojavljuju u paru⁷. Riječ je o prijedlozima *od* i *do*, *iz* i *u*, *s* i *na*. Kada dolaze u paru, prijedlog *od* označava mjesto početka radnje, a prijedlog *do* mjesto završetka radnje. Iako I. Aralica ne upotrebljava prijedlog *do* za označavanje prostornih odnosa, ipak se pronalaze prijedlozi *od* i *do* u paru, ali u frazeologiziranu⁸ izrazu:

8. *Ne kažem da neki ne dolaze na svijet poslije velikog truda mnogih, ne kažem da nečije javljanje ne izaziva urnebesna raspoloženja na širokoj skali **od mržnje do ljubavi** (...)* (Aralica, *Glog*, 2004: 167)

Također, frazeologizirani izrazi, osim u označavanju prostornih odnosa, mogu označavati način:

9. *...pa se kao kakav revolucionarni trio po loše načinjenim partizanskim spomenicima nađosmo u zagrljaju koji se povalja **od ruba do ruba** lađe.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 39)

⁷ Više o parnim prijedlozima pisale su Ivana Matas Ivanković i Barbara Kovačević u članku *Parni prijedlozi*.

⁸ Ljiljana Kolenić u članku *Prijedložni izrazi u frazemskim inačicama* govori više o frazeologiziranim prijedložnim padežnim izrazima.

4.2. Prijedlozi *iz* i *s*

Genitiv s prijedlogom *iz* ablativnog je karaktera kao i genitiv s prijedlogom *od*, ali u ovom prijedložnom padežnom izrazu riječ je o kretanju, odvajanju, potjecanju iz unutrašnjosti kakva drugog predmeta, odnosno iz područja koje je u granicama drugog predmeta.

U primjeru:

10. (...) *biti prikovan za stijenu i slušati kako vode dotječu iz daljina i otječu u daljinu*(...) (Aralica, *Glog*, 2004: 167)

riječ je o kretanju kakva predmeta, dok je u drugom primjeru istog autora riječ o kretanju iz unutrašnjosti:

11. *Ništa od svega toga nećeš čuti iz mojih usta kad ti budem govorio o proljetnom cvatu.* (Aralica, *Glog*, 2004: 171)

I u R. Marinkovića je primjer s prijedlogom *iz* u značenju napuštanja zatvorena prostora:

12. *Ta sitna točkica plemenitog metala šetala je blazirano po papiru, kao da se dosađuje na nekoj neinteresantnoj i zamornoj sjednici, pa prikrađuje sebi vrijeme ispisujući tobožnje kineske riječi pu-kao, cing-tao, pan-mukai i crtajući idiličnu kućicu s vrtićem i plotom, čak i s dimom što izlazi iz dimnjaka na krovu.* (Marinković, *Ruke*, 2009: 167)

13. *Njemu poteče krv iz nosa.* (Marinković, *Ruke*, 2009: 173)

14. *Otac je dojurio iz kuće, u košulji, zasukanih rukava.* (Marinković, *Ruke*, 2009: 172)

Za razliku od konkretnih prostornih značenja koja upotrebljavaju I. Aralica i R. Marinković u svojim pripovijetkama, N. Fabrio upotrebljava prijedlog *iz* u označavanju apstraktnog prostornog značenja:

15. *Pa ipak, bio je to njegov svojevrsan obol rodnom kraju, jedino što je iz predmeta: hrvatski jezik ponio u svijet i svijetu vraćao.* (Fabrio, Sloboda, 2007: 38)

U navedenom je primjeru riječ o kretanju objekta lokalizacije tako da se udaljuje od lokalizatora.

Kretanje ili kakva aktivnost koja započinje s gornje, vanjske ili površinske strane kakva predmeta izražava se genitivom s prijedlogom *s* i osnovno mu je značenje ablativno. U označavanju mjesta s kojeg radnja ili kakvo kretanje započinje prijedlog *s* alternira s prijedlogom *iz* pri čemu se prijedlog *s* upotrebljava kada se mjesto o kojemu je riječ nalazi na kakvom povišenju, vodi ili kada je riječ o kakvoj ustanovi (*Riječi ne dolaze iz želje, nego s jezika.* (Marinković, Ruke, 2009: 164)). U *Hrvatskom jezičnom savjetniku* navodi se kada se sve prijedlog *s* pojavljuje u svojem duljem obliku, s naveskom *a*:

- ispred oblika osobne zamjenice prve osobe jednine u instrumentalu;
- ispred riječi koje počinju suglasnicima *s, š, z, ž,*
- ispred riječi koje započinju suglasničkim skupom *ps-, ks-,*
- dopušta se izbor duljeg ili kraćeg oblika prijedloga *s/sa* ispred težih suglasničkih skupova,
- kad iza prijedloga dolazi umetnuta rečenica .

U primjeru

16. *Zapuhne sa strane i nosi zemljanu sočicu.* (Aralica, Glog, 2004: 165)

vidljivo je da se primjenjuje načelo da se ispred riječi koja počinje suglasnikom *s* prijedlog *s* pojavljuje u svojem duljem obliku *sa*.

Prijedlog *s* označava porijeklo u smislu mjesta s kojeg što dolazi (Anić, 2003: 1360) u primjeru:

17. *Cijelu je noć propuhivao vjetar s rijeke, njihala se rakita i dizala prašina s mjesta gdje je bilo nešto pjeskovite zemlje, dok je koštica gloga ležala spremna za klijanje u mokrini galebova jučerašnjeg ulova.* (Aralica, Glog, 2004: 165)

U primjeru:

18. *Zvonimir prihvati oba konopa, onaj s **pramca** i onaj s krme.* (Fabrio, 2007: 39)

prijedlog *s* oznakom je mjesta kretanja s gornje strane kakvog predmeta.

U *Hrvatskom se jezičnom savjetniku* navodi da se prijedlog *s* s genitivom upotrebljava ne samo za označavanje konkretnih prostornih odnosa, nego i za označavanje apstraktnih i prenesenih značenja, za što su pronađene potvrde kod N. Fabrija i R. Marinkovića koji prijedlog *s* ne upotrebljavaju za označavanje konkretnih prostornih odnosa. Slično se pronalazi i u Raguževoj *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* gdje se navodi da prijedlog *s* kao genitivni prijedlog stoji u opreci s akuzativnim prijedlogom *na* i da tada označava potjecanje, odvajanje, odnosno spuštanje naniže s neke površine, bilo stvarne, bilo zamišljene.

19. *Tebe nije zanimalo kako su mu te riječi sletjele s **jezika**, nego si naprosto zapisala činjenicu.* (Marinković, *Ruke*, 2009: 166-167)

20. *Ali nikakva mudrost nije mi silazila s **neba**.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 41)

4.3. Prijedlozi *ispred*, *iza*, *van* i *izvan*

Prijedlozi *ispred* i *iza* antonimni su. Genitiv s prijedlogom *ispred* označava predmet kojem se s prednje strane nalazi ili kreće drugi predmet(i), a odgovara na pitanja *gdje*, *kuda*, *kamo* i *odakle*. U *Glasovima i oblicima* prijedlog *ispred* svrstan je u drugu tvorbenu vrstu u kojoj su prijedlozi složeni od dvaju prijedloga, ali je to značenjem rijetko vidljivo. U građi je pronađen jedan primjer prijedloga *ispred*:

21. *Kada je Zvonimir došao u visinu zapuštene fontane primijetih da on toga muškarca zapravo gura **ispred sebe**, tjera pred njima.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 38)

Nešto više primjera u građi je pronađeno za antonimni prijedlog *iza* koji s genitivom označava da se nekom predmetu sa stražnje strane nalazi ili kreće drugi predmet ili predmeti, s druge (nalične) strane onoga što se nalazi pred govornikom ili za govornikovim leđima.

Primjer u kojem se genitivom s prijedlogom *iza* iskazuje konkretan prostorni odnos:

22. ...- u junačkom nastupu pustolovine i domoljublja, koje smo sve odlučnije ostavljali **iza krme**, u sumaglici - ... (Fabrio, Sloboda, 2007: 40)

Apstraktan prostorni odnos prikazan je kod I. Aralice:

23. Ali, tko može proživjeti zadnje trenutke ne ostavivši **iza sebe** kakvu mrlju, kakav trag, kakvu nepodopštinu za pamćenje? (Aralica, Glog, 2004: 162)

Kod R. Marinkovića se ne pronalaze prijedlozi *ispred* i *iza*.

U *Jezičnom savjetniku s gramatikom* stoji preporuka da treba izbjegavati upotrebu dvaju prijedloga koji bi stajali jedan do drugoga pa bi ih u rečenici trebalo odvojiti. Međutim, kod N. Fabrija pronađen je i primjer koji odstupa od preporuke:

24. Izuzev sumaglice, ničega više **iza i oko nas** nije bilo. (Fabrio, Sloboda, 2007: 41)

Prema preporuci u *Jezičnom savjetniku* ispravnije bi bilo reći: *Izuzev sumaglice, ničega više iza nas i oko nas nije bilo.*

Prijedlog *izvan* i nešto rjeđe *van* s genitivom označuju predmet ili dio prostora izvan čijih se granica kreće ili nalazi drugi predmet. Kao i prijedlog *ispred* i prijedlog je *izvan* u *Glasovima i oblicima* smješten u drugu tvorbenu vrstu. Osim konkretnih prostornih odnosa, može biti oznakom i apstraktnih prostornih odnosa kada je u priložnoj ulozi:

25. Ne reci da ima, jer ćeš povrijediti taštinu pustinjaka na samrti, uvjerena da je žrtvom nadvisio ostale i bolećivo zabrinuta da će mu se riječi, izgovorene za ton više, shvatiti kao izdanak ograničena života komu nije dano da spozna ništa **izvan sebe**. (Aralica, Glog, 2004: 167)

Iako se u normativnoj literaturi navodi da se oblik *van* rjeđe koristi, ipak je u građi potvrđena njegova upotreba:

26. I figa u džepu. Ili **van džepa**, kako hoćeš. (Marinković, Ruke, 2009: 165)

Nema potvrde tog prijedloga za označavanje konkretnih niti apstraktnih prostornih odnosa kod Ivana Aralice.

4.4. Prijedlozi *ispod* i *iznad*

U Anićevu *Velikom rječniku hrvatskoga jezika* prijedlog *ispod* opisuje se ovako:

„prij. opr. *iznad* 1. označuje da se nešto nalazi a. bez izravnog dodira niže od onoga prema čemu se određuje, dolje prema čemu, b. sa ili bez izravnog dodira prema čemu ili pritisnuto čime, c. u redosljedju, razmješčaju ili rasporedu tako da se može opisati kao „niže“ ili „dolje“ prema čemu, d. u podnožju čega.“ (Anić, 2003: 467).

J. Silić i I. Pranjković navode za genitiv s prijedlogom *ispod* da označuje predmet kojem se s donje strane nalazi ili kreće drugi predmet. (Silić, Pranjković, 2007: 209)

Prijedlog *ispod* odgovara na pitanja *gdje, kuda, odakle*. Kod R. Marinkovića ne pronalaze se potvrde za taj prijedlog, dok se kod I. Aralice i N. Fabrija pronalazi nekoliko primjera:

27. *Sutradan, kad je kratkotrajni proljetni vjetar malaksao i dovršio zasipanje, nad košticom je stajala kora, vlažna i gnojna. A ispod nje rupa u kamenu nabijena crljenicom.* (Aralica, *Glog*, 2004: 165)

U navedenom je primjeru vidljivo da se prijedložnim padežnim izrazom *ispod nje* označava konkretan prostorni odnos, odnosno prebivanje čega na određenu mjestu. U primjeru:

28. *Pritiskali smo jedan drugoga, zadirali u stijenu i jedan u drugoga, prepletali se, ponegdje srastali i krali sokove tuđinu ispod kore.* (Aralica, *Glog*, 2004: 169)

označava se da se nešto nalazi na nižoj razini od nečega drugog, točnije, da se sokovi nalaze ispod kore.

Kada označava apstraktne prostorne odnose, prijedlog *ispod* može biti u priložnoj i pridjevnoj ulozi:

29. *Naglo oslobođena stege barka nam izmaknu ispod nogu ...*(Fabrio, Sloboda, 2007: 39)

U *Jezičnom savjetniku s gramatikom* navodi se da se prijedlog *ispod* upotrebljava kao oznaka odmicanja ili boravka, a nikada cilja ili pravca. Slično se navodi i u *Hrvatskom jezičnom savjetniku* u kojem se kaže da se prijedlog *ispod* upotrebljava s genitivom kako bi se označio prostorni odnos, odvijanje kakva procesa na određenu mjestu te se iz tog razloga *ne upotrebljava za oznaku cilja ili smjera*. (Barić i dr., 1999: 181)

Prijedlog je *iznad* antoniman prijedlogu *ispod* i odgovara na pitanja *gdje* i *kuda*. *Hrvatski jezični savjetnik* izjednačuje ga s prijedlogom *ponad*. Genitiv s prijedlogom *iznad* označava predmet kojem se s gornje strane, uglavnom bez neposredna kontakta s njim, nalazi ili kreće drugi predmet:

30. *Ako ti nije teško podizati pokislu glavu, pogledaj iznad površine rijeke koja se svijetli u sumraku i site, čije metlice oteščale i suhe, vjetar povija i prelama!* (Aralica, Glog, 2004: 163)

31. *Gledao sam ih pred sobom prebačene na leđa, iznad zadnjice, kako se odmaraju jedna u drugoj.* (Marinković, Ruke, 2009: 161)

32. *Zvonimir je dolazio k svijesti, sunce ga je pogodilo u oči pa se ponovno zgurio podom, iznad lakta mamurno škiljeći na jedno oko.* (Fabrio, Sloboda, 2007: 44)

Osim navedenih konkretnih prostornih odnosa koje su pronađene u građi, prijedlogom *iznad* mogu se označavati i apstraktni prostorni odnosi.

4.5. Prijedlozi *oko*, *okolo* i *uokolo*

Genitiv s prijedlozima *oko*, *okolo* i *uokolo* označava položaj ili kretanje uz predmet ili s obje strane predmeta. J. Silić i I. Pranjković navode da se genitivom s prijedlogom

„*oko* označuje predmet kojemu su s više strana ili sa svih strana drugi predmeti ili, uz glagole kretanja, kružno kretanje u blizini predmeta označena genitivom.“ (Silić, Pranjković, 2007: 212)

Hrvatski jezični savjetnik navodi da je oblik *okolo* zastarjeli prijedlog. Oblik *uokolo* u normativnoj se literaturi ne navodi, ali značenje mu je isto kao prijedlogu *oko*:

33. *Pobrščene grančice, slomljen pupoljak, prozebla mladica, nagnjio korijen, načeta kora, sve to boli kao i druge rane koje po kršu, uokolo nas, otkucavaju poput damara boli u živom mesu.* (Aralica, *Glog*, 2004: 169)

U navedenom je primjeru riječ o poprijedloženom⁹ prilogu *uokolo*, u značenju obuhvaćanja sa svih strana s vanjske površine predmeta. U *Hrvatskom jezičnom savjetniku* navodi se savjet uz prijedlog *naokolo* koji češće ima ulogu priloga da se za označavanje prostornih odnosa treba upotrebljavati prijedlog *oko*.

Dok kod R. Marinkovića nije pronađen nijedan primjer prijedloga *oko* ni u jednom njegovom obliku, kod I. Aralice može se pronaći više primjera za označavanje konkretnih prostornih odnosa:

34. *Zaboravljali smo da je oko nas snijeg, ako je bio snijeg, da je oko nas žega, ako je bila žega.* (Aralica, *Glog*, 2004: 169)

35. *Nad košticom i oko koštice mokrina se zgušnjavala.* (Aralica, *Glog*, 2004: 165)

36. *...šiljak se kamena zabio u deblo koje deblja, sočilo je crno i prljavo, živa je rana trajala godinama, u konačnici je drvo obraslo oko kamena – zaraslo –...* (Aralica, *Glog*, 2004: 170)

I kod Fabrija su pronađeni primjeri prijedloga *oko* kao oznake konkretnih prostornih odnosa:

37. *Popustih preostale konopce i jedro uleti u sivilo oko nas koje ga proguta.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 42)

⁹ U *Hrvatskom se jezičnom savjetniku* poprijedloženjem ili prepozicionalizacijom naziva preobrazba nekih padežnih oblika imenica u prijedloge pri čemu im se ne mijenja glasovni sustav. Riječ je o okamenjenim akuzativnim oblicima imenica kao što su *čelo, dno, duž, kraj, mjesto* i sl. te instrumentalnim oblicima *krajem, početkom, prigodom, prilikom, sredinom, tijekom* itd. Došlo je i do poprijedloženja priloga kao što su *blizu, širom, diljem, prije, poslije* i komparativa priloga *niže, više i poviše*. Takve su poprijedložene riječi uglavnom zadržale svoja osnovna značenja kao imenice i prilozima.

38. *Jedna trgala je napete konopčice, druga lomila se oko kormila.* (Fabrio, Sloboda, 2007: 42)

4.6. Prijedlozi *blizu*, *kraj*, *pokraj* i *pored*

Svim je navedenim prijedlozima zajednička osobina da uz genitiv označuju odnos među predmetima kojima je svojstvena blizina, uz tu razliku da jedni više označuju mirovanje predmeta koji se nalaze u prostornome odnosu, a drugi kretanje. Ti se prijedlozi odnose na imenicu koja označuje predmet u čijoj se blizini nalazi ili kreće drugi predmet (adlokativnost).

Prijedlog *blizu* nastao je poprijedloženjem priloga i u *Hrvatskom se jezičnom savjetniku* savjetuje da ga je u označavanju apstraktnih prostornih odnosa bolje zamijeniti pridjevom. U građi je pronađen samo jedan primjer prijedloga *blizu* kod Fabrija:

39. *Pokraj Drača i Sasena. Blizu Krfa, pred...* (Fabrio, Sloboda, 2007: 41)

Prijedlog *blizu* V. Anić definira „u velikoj blizini koga ili čega“ (Anić, 2003: 92), dok D. Raguž navodi da „stoji u opreci s priložno-prijedložnom vezom *daleko od*.“ (Raguž, 1997: 123)

Dok za prijedlog *kraj*, koji je nastao poprijedloženjem imenice, D. Raguž navodi da označava da je nešto u blizini nečega, sa strane, uz nešto, za prijedlog *pored* navodi da označava položaj blizu nečega i odgovara na pitanja *gdje*, *kamo*, *kuda*. Za prijedlog *pokraj* D. Raguž navodi da znači isto što i prijedlog *kraj* s tim da prijedlog *pokraj* ima šire značenje jer označava i suprotnost.

Hrvatski jezični savjetnik upozorava da prijedlog *pokraj* dolazi samo u rečenicama s glagolima kretanja kao oznaka konkretnog prostornog odnosa, ali i u situacijama u kojima se pojavljuje kao oznaka apstraktnog prostornog odnosa. To je vidljivo u primjeru:

40. *Možda smo to zaista plovili pokraj Drača ili Valone, možda ćemo ugledati normansko brodovlje Roberta Guiscarda?* (Fabrio, Sloboda, 2007: 41)

U primjeru

41. *Konačno, oglasi se Zvonimir: „Pokraj Drača i Sasena. Blizu Krfa, pred..“ Tu ponovno zamre nježno obgrlivši ležište jarbola. (Fabrio, Sloboda, 2007: 41)*

može se reći da se odstupa od preporuke jer u rečenici ne postoji glagol kretanja. Međutim, ako se zna da je riječ o stihovima pjesme *Zvonimirova lađa* Vladimira Nazora, tada odstupanja nema jer prijedlog *pokraj* dolazi uz glagol kretanja; *boriti se*:

Pokraj Drača i Sasena,

Blizu Krfa, pred Avlonom

Borila se ona slavno

I s galijom i dromonom. (Nazor, Izbor iz djela, 1999: 46)

R. Marinković ne upotrebljava prijedlog *pokraj*, kod I. Aralice pronađena su dva primjera u označavanju konkretnog prostornog odnosa, ali u jednom dolazi do odstupanja od norme jer se ne upotrebljava uz glagol kretanja, nego se glagol kretanja podrazumijeva:

42. *Zamisli galeba na tom kamenu pokraj sebe. (Aralica, Glog, 2004: 164)*

Poštivanje norme vidljivo je u primjeru:

43. *Sad zamisli bijes galeba, odvojena od mora, odlutala za hranom, koji se jednog dana umoran spustio na liticu pokraj neugledna grmčića i gledao na valove... (Aralica, Glog, 2004: 163)*

U *Hrvatskom jezičnom savjetniku* prijedlog *pored* označava isto što i prijedlozi *pokraj*, *kraj* i *uz*. Primjer je pronađen samo kod R. Marinkovića u označavanju konkretnog prostornog odnosa za nešto što je u neposrednoj blizini:

44. *Djevojčica prođe pored Desne, tiho kao da je nešto skrivila. (Marinković, Ruke, 2009: 171)*

Prijedlog *pored* upotrijebljen je uz glagol *proći*, dakle uz glagol kretanja kao što norma preporuča za prijedlog *pokraj*.

4.7. Prijedlozi *preko* i *između*

Genitivom s prijedlogom *preko* označava se predmet koji se nalazi ili kreće poprijeko u odnosu na drugi predmet koji je obično izdužen – translokativnost (***Preko tjesnaca izgrađen je most***), može označavati da se predmet nalazi ili kreće iznad drugog izdužena predmeta s kojim može biti u dodiru, ali i ne mora (***Preko neba se pružila duga***), te može označavati pravac kretanja, najčešće putovanja (***Putuje u Split preko Knina.***) (Silić, Pranjković, 2007: 214-215). U građi je pronađen samo jedan primjer prijedloga *preko*:

45. *Noću sanjam o trčanju, o veranju po stablima, o skokovima preko ponora, i tada osjećam otpornost tvari i snagu u noktima.* (Marinković, Ruke, 2009: 165)

Riječ je o označavanju konkretnog prostornog odnosa na semantičkoj razini, dok bi na sintaktičkoj razini prijedložni izraz *preko ponora* stajao kao nesročni atribut uz imenicu *skokovima*. O mogućnostima izražavanja atributa¹⁰ prijedložnim izrazom piše Katičić u *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika* gdje dijeli attribute na pridjevske i imeničke, a ista se podjela može pronaći i u *Hrvatskoj gramatici*.

Prijedlog *između* dolazi s genitivom u označavanju predmeta kojima se s dviju ili više strana nalaze drugi predmeti i odgovara na pitanja *gdje, kuda, odakle*. Ukoliko je riječ o genitivu u jednini tada je potrebno imenovati dva predmeta koja se nalaze s jedne i druge strane predmeta označena imenicom u genitivu, a ako je genitiv u množini, imenovanje predmeta koji okružuju drugi predmet nije potrebno.

U normativnoj se literaturi posebno ističe kako prijedlog *između* dolazi kada je riječ o odnosu dvaju predmeta ili osoba, pa J. Silić i I. Pranjković nazivaju prijedlog *između* linearnim interesivom za razliku od skupnog interesiva kojim se naziva akuzativni i instrumentalni prijedlog *među*.

Na razliku između prijedloga *između* i *među* upozoravaju i autori *Hrvatskog jezičnog savjetnika* koji kažu da prijedlog *između* dolazi uz imenice i zamjenice i oznakom je prostora ili ga na neki način ograničava. U situacijama u kojima je potrebno posebno naznačiti odnos upotrebljava se prijedlog *među*.

¹⁰ Više o sročnim i nesročnim atributima pisala je Vlasta Rišner u članku *Atributi i njihova značenja* u kojem donosi pregled nazivlja i značenja prijedložnih i besprijedložnih padežnih izraza kao zavisnih dijelova sintagmi u atributnoj ulozi u hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi.

Bitno je napomenuti da je razlika između tih dvaju prijedloga u tome što se prijedlog *između* javlja kao veza u odnosu dvaju predmeta/osoba/pojmova, a prijedlog *među* kao veza u odnosu više predmeta/osoba/pojmova. Ukoliko se navode konkretni i pojedinačni sudionici određenog odnosa, bez obzira na broj, upotrijebit će se prijedlog *između*. (Barić, 1999: 182)

U Anićevu rječniku, pod natuknicom *između* i rednim brojem 3 piše:

„uz genitiv znači da se tko ili što nalazi između dva predmeta ili pojma.“ (Anić, 2003: 489)

I D. Raguž u *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* za prijedlog *između* kaže da označava

„nešto u prostoru ili vremenu koji razdvajaju dvije stvari, dva vremena.“ (Raguž, 1997: 125).

Primjeri u kojima dolazi prijedlog *između* potvrđuju se i u grafi:

46. „Kaži“ – zavikah u prazninu **između dva oštrobrida vala**. (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 40)

47. *Ti si se postavila između Njega i Prirode kao samozvani arbiter i cenzor, kao Meštar ceremonijala, ili jednostavno rečeno, kao filter*. (Marinković, *Ruke*, 2009: 165-166)

48. *Sve što k Njemu dolazi mora se između tvojih prstiju procijediti, sve ti moraš taknuti, ispitati, sve moraš obraditi i isfrizirati po svom ukusu, bez obzira na to da li se to Njemu sviđa ili ne*. (Marinković, *Ruke*, 2009: 166).

49. *I još više, da je od onoga što nam se događa između nastanka i nestanka neznatan dio potekao iz naše zgrčene pesti*. (Aralica, *Glog*, 2004: 163)

50. *Bolje reći, mučio se u procijepu između dva kamena*. (Aralica, *Glog*, 2004: 163)

51. *Ne mislim, prijatelju, sada do utančine pričati kako između ta dva dijela struji život i cvate uzajamno nadopunjavanje ...* (Aralica, *Glog*, 2004: 166)

Odmak od norme primjećuje se u primjeru koji se pojavljuje kod R. Marinkovića gdje prijedlog *između* ne označava odnos dvaju već više predmeta, a sudionici toga odnosa nisu pojedinačno

navedeni. U ostalim se primjerima prijedlog *između* upotrebljava za označavanje odnosa između dvaju predmeta/pojmova/osoba kako se normativno preporuča.

5. Dativ s prijedlozima u jezikoslovnoj literaturi

Dativ označava točku u prostoru prema kojoj je radnja usmjerena, ali bez izvjesnosti da će se baš na njoj okončati. Osnovno je značenje dativa negranična direktivnost, što znači odnos između dvaju pojmova koji pretpostavlja približavanje jednog predmeta drugomu tako da jedan predmet drugomu služi kao orijentir.

Dativom upravljaju prijedlozi *bliže, k, nasuprot, nadomak, prema* kojima se označuje usmjerenost cilju. Od navedenih je prijedloga najizrazitiji prijedlog *k*. Neki su prijedlozi zastarjeli uz dativ – *protiv* i *blizu* danas idu uz genitiv dok su *proti* i *suprot* zastarjeli kad dativni prijedlozi.

Samim se padežnim oblikom dativ ne razlikuje od lokativa, osim u vrlo malom broju imenica u kojima je jedina razlika vidljiva u naglasku. Prijedlog *prema* (zastarjelo i rijetko; pojavljuje se i oblik *prama*) slaže se i s lokativom, no lokativni prijedložni padežni izrazi imaju drugačije značenje od dativnih.

U primjerima koji se pojavljuju u građi prijedlog *prema* pojavljuje se kod sva tri autora samo s imenskom riječi u dativu u označavanju smjera u kojem se odvija kretanje:

52. ***Prema njima ide dvoje djece.*** (Marinković, *Ruke*, 2009: 171)

53. *Dijelilo me od njih tridesetak koraka, no oni zaokrenuše udesno, **prema lučici.*** (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 38)

54. *Odljepi me od stupa, a čas zatim trčao sam i ja s njima **prema najbližoj barci** koja se pred nama ukazala u konopima stegnutoj lučici.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 38-39)

55. *Ako si slušao samosvjesna proroka kako priča o čudesnoj kakvoći svoga cvjetanja, iz kojeg će jednoga dana nastati plamteći buket, za kojim će se, kao za ognjenim stupom kroz pustinju kretati, izgladnjeli i podivljali na putu **prema edenskim pašnjacima** ...*(Aralica, *Glog*, 2004: 171)

Kada se pojavljuje s imenskom riječi u lokativu, prijedlog *prema* oznakom je mjesta koje stoji nasuprot određenom pojmu/predmetu/osobi, primjerice *Kuća je okrenuta prema moru*, međutim u građi nema potvrde za lokativni prijedlog *prema*.

Prijedlog *prema*, u označavanju usmjerenosti prema cilju, može se zamijeniti sa srodnim prijedlozima *spram* i *naspram* koji idu s genitivom ili se može razumjeti kao lokativni izraz.

Prijedlog *k* označava i smjer i kretanje do cilja. U označavanju cilja dativ s prijedlogom *k* sve se rjeđe upotrebljava u suvremenom hrvatskom jeziku, a zamjenjuje ga besprijedložni dativ. Ipak, pronalaze se potvrde dativnog prijedloga i u građi:

56. *Sve što k Njemu dolazi mora se između tvojih prstiju procijediti...* (Marinković, *Ruke*, 2009: 166)

57. *Obala mi je bila nepoznata, ali sam zamijetio da nas struja nosi k njoj.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 44)

58. *Zvonimir je dolazio k svijesti, sunce ga je pogodilo u oči pa se ponovo zgurio podom, iznad lakta mamurno škiljeći na jedno oko.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 44)

U primjeru 56. prijedlog *k* označava cilj kretanja i može se iskazati i besprijedložnim dativom, a u 57. je primjeru oznaka smjera kretanja.

U *Hrvatskom se jezičnom savjetniku* upozorava da se u značenju smjera kretanja prijedlog *k* ne može zamjenjivati prijedlogom *kod* iako je takva upotreba iznimno proširena u razgovornom jeziku. U primjeru je 58. prijedlog *k* upotrijebljen za označavanje apstraktnog prostornog odnosa.

Iz svega navedenog možemo zaključiti da dativ dolazi uz mali broj prijedloga te da je znatno češća upotreba besprijedložnog dativa stoga se i u situacijama u kojima bi se mogao pojaviti prijedlog s dativom teži tomu da ga se izbaci jer je zališan, kao što je slučaj s prijedlogom *k*.

6. Akuzativ s prijedlozima u jezikoslovnoj literaturi

Osnovno je mjesno značenje akuzativa granična direktivnost, odnosno odnos među dvama predmetima u kojem jedan predmet, neki njegov dio ili prostor u njegovoj blizini služe kao cilj kretanja ili kakve druge aktivnosti vezane za drugi predmet.

Akuzativom upravljaju prijedlozi *među, na, nad, o, pod, pred, u, za* kojima se označava mjesto završetka glagolske radnje, odnosno cilj kretanja, dok se prijedlozima *kroz, niz, uz* obilježava smjer kretanja po mjestu izraženom imenskom riječju u akuzativu.

Akuzativ s prijedlozima dolazi u različitim značenjima i slaže se s 13 prijedloga, od kojih tri dolaze samo s akuzativom (*kroz, niz, uz*), jedan je uz akuzativni i genitivni (*mimo*), dok preostalih 9 dolaze s akuzativom i lokativom (*na, o, po*), akuzativom i instrumentalom (*među, nad, pod, pred, za*) te akuzativom, lokativom i genitivom (*u*). Razlika između prijedloga koji dolaze s akuzativom i onih koji dolaze s lokativom ili instrumentalom u tome je što su akuzativni prijedlozi vezani uz kretanje i dostizanje cilja, a lokativni i instrumentalni su vezani za mirovanje, statičnost, odnosno zadržavanje u postojećim okvirima nečega.

Akuzativom se označava mjesto završne faze glagolske radnje, lokativom je označeno mjesto odvijanja radnje, dok se instrumentalom označava pojam pomoću kojega se određuje mjesto radnje.

Akuzativom se prostor može označavati i posredno i neposredno, dok je instrumental oznaka prostora samo posredno (npr. *Zavuče se u džep...* (Marinković, Ruke, 2009: 171), *No dječak se u isti mah baci pred Noge...* (Marinković, Ruke, 2009: 173) nasuprot *ugledao pod njima ormarić*, (Fabrio, Sloboda, 2007: 39) *Pred nama bilo je kopno na koje ćemo stupiti svatko sa svojom slobodom.* (Fabrio, Sloboda, 2007: 44)

U ovom će se poglavlju prikazati prijedlozi koji najčešće dolaze uz akuzativ, a pronađene su za njih potvrde u građi.

6.1. Prijedlozi *kroz*, *niz* i *uz*

Prijedlog se *kroz* upotrebljava za označavanje probijanja, prolaska jednog predmeta s jedne strane na drugu stranu drugog predmeta.

U *Hrvatskom jezičnom savjetniku* i *Jezičnom savjetniku s gramatikom* napominje se da prijedlog *kroz* s imenicom u akuzativu dolazi uz glagole kretanja i označava prostorne odnose u pravom i prenesenom značenju. Primjeri se ovog prijedloga potvrđuju i u građi:

59. *Ako si slušao samosvjesna proroka kako priča o čudesnoj kakvoći svoga cvjetanja, iz kojeg će jednoga dana nastati plamteći buket za kojim će se, kao ognjenim stupom **kroz pustinju** kretati...* (Aralica, *Glog*, 2004: 171)

U primjeru 59. prijedlog *kroz* upotrijebljen je u označavanju prolaska između različitih objekata na nekoj površini, dok je u sljedećem primjeru prijedlog *kroz* oznakom prolaska kroz neki prostor koji treba probijati, razmicati:

60. *Osjećao sam kako bridimo **kroz more**.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 44)

U oba primjera u kojima se pojavljuje prijedlog *kroz*, u skladu s normom, stoji uz glagole kretanja.

U označavanju prostornih odnosa prijedlog *kroz* ne potvrđuje se kod R. Marinkovića.

Prijedlog *niz* ima isključivo prostorno značenje i označava usmjerenost kretanja ili neke druge aktivnosti koja se usmjerava od gornje strane kakvog predmeta prema donjoj (bilo okomito, bilo koso), što je potvrđeno u građi:

61. *Galeb je više iz bijesa nego iz slasti čvaknuo crvenu gloginju, prevalio je preko jezika i, ne osjetivši nikakav tek, spustio zalogaj **niz gladni jednjak**.* (Aralica, *Glog*, 2004: 164)

Primjer 61. jedina je potvrda prijedloga *niz* u građi.

Suprotno značenje prijedlogu *niz* ima akuzativ s prijedlogom *uz* kojim se označava kretanje od niže razine prema višoj:

62. *Vjetar što ćarlija **uz stijene** zalazi mu pod perje ispod vrata, trbuha i krila, nadiže ga, leprša paperjem i čini pticu narogušenom i ljutitom.* (Aralica, *Glog*, 2004: 164)

Dok je kod Ivana Aralice pronađen prijedlog *uz* u označavanju kretanja koje započinje od donje strane predmeta prema gornjoj, kod Ranka Marinkovića i Nedjeljka Fabrija se pronalaze primjeri prijedloga *uz* kojima se označava blizina, kretanje ili položaj pokraj nečega vrlo blizu:

63. *Onda se trgne, odmahne palcem, pa se i sama spusti **uz bok** i uzme pratiti ritam hoda.* (Marinković, *Ruke*, 2009: 171)

64. *Odnekle je sijevnulo. Sasvim žuto i tako žuto da se Cvita spustila na dno a Vida šćućurila **uz Lojzeka**.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 41)

U *Hrvatskom jezičnom savjetniku* navodi se da se ispred kraćih oblika akuzativa osobne zamjenice u prvoj, drugoj i trećoj osobi jednine te ispred povratne zamjenice *se* prijedlog *uz* piše sa samoglasnikom *a* što je vidljivo i u građi:

65. *Vida i Cvita grčevito se stisnuše **uza me**.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 43)

6.2. Prijedlozi *na*, *o* i *u*

Svi navedeni prijedlozi imaju značenje blisko temeljnomu akuzativnomu značenju – značenje granične direktivnosti, dolaska na cilj ili ostvaraja kakve aktivnosti vezane uz određeno mjesto.

Prijedlog *na* upotrebljava se za konkretne prostorne odnose, apstraktne prostorne odnose s načinskim značenjem te za izricanje vremenskih odnosa. Njegova je upotreba potrebna kada se u konkretnim prostornim odnosima označuje cilj kretanja ili koja druga aktivnost onda kada se ona odvija na površini ili gornjoj strani predmeta kao što je i u sljedećim primjerima:

66. *Predvečer, spustila bi se sjena borika **na nas** ispružene u plicaku pa nas mrzlinom otjerala u bar.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 37)

67. *Klerika smo bez diskusije bacili da sjedi **na dno**, Vida se prihvatila kormila, obgrlivši je...* (Fabrio, Sloboda, 2007: 40)

68. *Sad zamisli bijes galeba, odvojena od mora, odlutala za hranom, koji se jednog dana umoran spustio na liticu pokraj neugledna grmčića i gledao **na valove** iznad kojih je čitavo jutro lijetao i nije imao sreće da ugleda riblji trbuh ili što drugo prikladno za jelo* (Aralica, Glog, 2004: 163)

69. *... koji se jednog dana umoran spustio **na liticu**...* (Aralica, Glog, 2004: 163)

70. *Ponovno si uzela pero i sjela **na papir**.* (Marinković, Ruke, 2009: 167)

71. *...a njegova šeta po sobi, zarobljena, juri po kući kao luda, penje se **na tavan**, izlazi **na krov**...* (Marinković, Ruke, 2009: 169)

Osim u označavanju konkretnih prostornih odnosa kao oznaka mjesta ili površine na koju što dospijeva, prijedlogom *na* označuju se i apstraktni prostorni odnosi ili prenesena značenja koji su cilj kretanja ili kakve druge aktivnosti u svojoj cijelosti:

72. *...i uz jedno jurišno hura prisutnih kao jedini stvarni ostatak u djetinjstvu aranžiranog gledanja ruskih filmova) izvukao **na danje svjetlo** nekakvo žučkasto jedno.* (Fabrio, Sloboda, 2007: 39)

73. *Ako su te nekada zapljuskivale rječite rečenice sredovječna čovjeka, kojima je tvrdio kako su njegovi cvjetovi došli **na vidjelo** da spiritualnim dahom rastjeruju kužnost i smrad...* (Aralica, Glog, 2004: 171)

74. *... a drugu opet galantno prinostiti ustima **na poljubac**.* (Marinković, Ruke, 2009: 165)

Prijedlog *o* s akuzativom označuje predmet na kojem se kretanje završava, na kojem dolazi do dodira dvaju predmeta u jednoj točki ili na koji se vješa drugi predmet. Njime se mogu označavati i konkretni i apstraktni prostorni odnosi.

U građi je prijedlog *o* s akuzativom pronađen u primjerima kod Nedjeljka Fabrija i Ranka Marinkovića u kojima označava mjesto zadržavanja, zaustavljanja, dodira:

75. *Tako sam, oslonjen o privezni stup na molu, zurio u prazno more...* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 38)

76. *Zvonimir prihvati oba konopa, onaj s pramca i onaj s krme, zaveže ih u čvor, o čvor priveže plovak pa sve to spusti u more.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 39)

77. *Lojzek zurio je u ljudstvo, držeći se i dalje raskriljenih ruku čvrsto o rebra barke.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 42)

78. *No dječak se u isti mah baci pred Noge, ne da moli milost za Oca, već da bi se konji poplašili i spotakli o njega.* (Marinković, *Ruke*, 2009: 173)

Prijedlog *u* s akuzativom označuje dostizanje kakvog cilja kretanja, pokreta koji se nalazi u unutrašnjosti predmeta, u opsegu čega ili unutar granica. U građi su pronađeni primjeri kojima se označuju konkretni prostorni odnosi:

79. *Predvečer, spustila bi se sjena borika na nas ispružene u plicaku pa nas mrzlinom otjerala u bar.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 37)

80. *Sada je Vida plakala, no za razliku od Cvite tiho, sasvim tiho, sebi u prljavu bluzu.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 44)

81. *Nisam li mogao biti posijan na sto mjesta s istim pravom i mogućnostima kao što sam bio posijan u šaku zemlje, u kamenu rupu.* (Aralica, *Glog*, 2004: 165)

82. *Zavuče se u džep...* (Marinković, *Ruke*, 2009: 171)

83. *Jest, a udjenuti konac u iglu?* (Marinković, *Ruke*, 2009: 163)

U primjerima 79., 80. i 81. prijedlogom se *u* označava da se što nalazi ili biva unutar nečega, u granicama nečega, u primjeru 82. riječ o kretanju prema nekoj točki, položaju unutar nečega,

dok je u posljednjem primjeru, 83., riječ o djelovanju neke radnje na dio kakva predmeta, u ovom slučaju, igle.

Osim označavanja konkretnih prostornih odnosa, prijedlogom *u* označuju se i apstraktni prostorni odnosi i prenesena značenja kojih u građi ima kod I. Aralice i N. Fabrija:

84. *Nikad ne bismo padali u neizvjesnost zbog takvih sitnica kao što je smrt.* (Aralica, *Glog*, 2004: 163)

85. *Hitro razmaknuvši gola koljena, propusti Vida val na dno, a zatim spretno dovede mladićevu kosu u kakav-takav red.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 40)

86. *Srljali smo sasvim pouzdano naprijed, u povijest jednog od posljednjih dana našeg ljetovanja.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 41)

Prijedlozi *iz* i *u* često dolaze u paru, što potvrđuje i primjer u građi u kojem se prijedložnim padežnim izrazom *iz + G* označava mjesto, odnosno unutrašnjost čega odakle što kreće, polazi, a prijedložnim padežnim izrazom *u + A* označava se dostizanje mjesta kao cilja kretanja:

87. *... i slušati kako vode dotječu iz daljina i otječu u daljinu ...* (Aralica, *Glog*, 2004: 167)

88. *A barova, iz ljeta u ljeto bilo je sve više.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 37)

6.3. Prijedlozi *među*, *nad*, *pod* i *pred*

Prijedlog *među* s akuzativom oznaka je prostora ili predmeta koji se pojavljuje kao cilj kretanja ili kakve druge aktivnosti i koji je okružen drugim predmetima. U građi se pojavljuje u označavanju dospijevanja na cilj kretanja:

89. *... pa bismo ga onako ošamućena redovito istresali na naše žalo, među sitne jutarnje valiče...* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 37)

90. *Zašto ne baciš loptu među zvijezde da se raspline u prah?* (Marinković, *Ruke*, 2009: 166)

Kod I. Aralice prijedlog se *među* ne upotrebljava s akuzativom, već dolazi samo uz instrumental, a za označavanje odnosa koji se tiču više predmeta upotrebljava se prijedlog *između* koji dolazi s genitivom.

Prijedlogom se *nad* s akuzativom označava mjesto koje je cilj kretanja ili kakve druge aktivnosti koje se nalazi u gornjem dijelu ili iznad predmeta označena akuzativom. U građi se pronalazi jedan primjer prijedloga *nad*, kod N. Fabrija:

91. *Bio je nalik Otkupitelju koji, oborene glave, tek što nije uzletio **nad povaljeno** u strahu (i pijanstvu) **žiteljstvo**.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 42)

Prijedlogom *nad* u primjeru 91. označeno je mjesto kao cilj kretanja koje se nalazi na višoj razini, odnosno iznad pojma označena akuzativom.

Prijedlog *pod* antoniman je prijedlogu *nad* i s akuzativom označava mjesto kao cilj kretanja ili kakve druge aktivnosti koja se odvija ispod predmeta označena akuzativom ili u donjem dijelu predmeta:

92. *Vjetar što ćarlija uz stijene zalazi mu **pod perje** ispod vrata, trbuha i krila, nadiže ga, leprša paperjem i čini pticu narogušenom i ljutitom.* (Aralica, *Glog*, 2004: 164)

93. *Izabrat će nepristupačnu stijenu i pročućat će noć s jednom nogom uzdignutom **pod krilo**.* (Aralica, *Glog*, 2004: 164)

94. *... crv je ušao **pod koru**, išarao nekoliko brazda...* (Aralica, *Glog*, 2004: 170)

U navedenim je primjerima označeno mjesto pod kojim se kakva radnja odvija. Kod R. Marinkovića i N. Fabrija nisu pronađeni primjeri prijedloga *pod* s akuzativom.

Prijedlogom *pred* s akuzativom označava se mjesto kao cilj kretanja ili kakve druge aktivnosti koje se nalazi s prednje strane predmeta označena imenskom riječju u akuzativu. U građi je pronađen samo jedan primjer prijedloga *pred* uz akuzativ:

95. *No dječak se u isti mah baci **pred Noge**, ne da moli milost za Oca, već da bi se konji poplašili i spotakli o njega.* (Marinković, Ruke, 2009: 173)

6.4. Prijedlog za

Prostorno značenje prijedloga *za* antonimno je značenju prijedloga *pred* i temeljno mu je značenje mjesto kao cilj kretanja ili kakve druge aktivnosti koje se nalazi sa stražnje strane predmeta označena imenicom u akuzativu.

U građi nije pronađen nijedan primjer prijedloga *za* kojim se označava mjesto kao cilj koje se nalazi sa stražnje strane kao ni primjeri u kojima *za* s akuzativom označava smjer kretanja prema nekom naseljenom mjestu.

Prijedlog *za* može biti i oznakom dijela predmeta ili točke na kojoj se dotiču ili povezuju dva predmeta što se i u građi potvrđuje kod R. Marinkovića i I. Aralice:

96. *Ja ga vezujem **za zemlju**, kao i noga; ja još umijem hodati.* (Marinković, Ruke, 2009: 165)

97. *Strelovito se digno i zgrabi Oca **za košulju** na prsima.* (Marinković, Ruke, 2009: 173)

98. *Biti privezan korijenjem **za tu šupljinu** u kamenu, biti primoran da u oskudnoj crljenici, spečenoj kao cigla, tražiš sokove za život (...) biti prikovan **za stijenu** i slušati kako vode dotječu iz daljina i otječu u daljinu...* (Aralica, Glog, 2004: 166)

7. Lokativ s prijedlozima u jezikoslovnoj literaturi

Lokativ je prvenstveno namijenjen izražavanju prostornih odnosa, o čemu svjedoči i sam naziv padeža koji potječe od latinske riječi *locus = mjesto*. Riječ je o jedinom padežu koji uvijek dolazi s prijedlozima, odnosno nikad se ne pojavljuje u samom padežnom obliku.

Lokativom upravljaju prijedlozi *na, o, po, pri, prema* i *u* od kojih su *na, o, po* i *u* zajednički s akuzativom, *prema* s dativom, a samo je lokativni prijedlog *pri*. Osnovna je uloga navedenih prijedloga određivanje mjesta na kojem se odvija radnja, a to je mjesto vezano uz mirovanje,

nepokretnost, statičnost pri čemu je uglavnom isključeno bilo kakvo kretanje osim ako se ono odvija u granicama predmeta označena imenicom u lokativu.

Prostorno se značenje lokativom može izražavati posredno i neposredno.

Kada je riječ o neposrednom izražavanju prostornih odnosa tada se radnja odvija u okvirima pojma označena imenicom u lokativu, njegovoj unutrašnjosti, na vanjskoj površini pojma ili u granicama više pojmova protežući se na više njih.

Posredno se prostor izražava prijedlozima *pri* i *prema* kada se radnja odvija izvan pojma označena imenicom u lokativu. Dok se prijedlogom *pri* označuje mjesto koje se nalazi neposredno uz sami pojam, pokraj pojma s imenicom u lokativu, ali s njime nije u dodiru, prijedlogom se *prema* označuje mjesto koje se nalazi na suprotnoj strani od pojma s imenicom u lokativu.

7.1. Prijedlog *na*

Prijedlogom *na* s lokativom označuje se mjesto, položaj na gornjoj strani, na površini, na početku ili na kraju kakva predmeta. Primjeri u kojima je riječ o označavanju mjesta, mirovanja ili kakve aktivnosti na gornjoj površini, odnosno u gornjem dijelu kakva pojma ili predmeta:

99. ... *ustao, posrnuo na valu, nogom provalio unutra...* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 39)

100. *Vladao sam brodom i ljudima na njemu.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 41)

101. *Zapažao sam svaku mrenu na sve čistém nebu.* (Fabrio, *Sloboda*, 2007: 44)

102. *Čast kad na obaraču držiš spreman kažiprst? Čast kad znakom križa pozivaš milost božju da sjedne na topovsku cijev?* (Marinković, *Ruke*, 2009: 166)

103. *Iridij na vrhu tvoga zlatnog pera bio se već izlizio od ubijanja.* (Marinković, *Ruke*, 2009: 167)

104. *Za njima je na rupi pokrivenoj zemljom ostala bijela mrlja i u mrlji glogova koštica.* (Aralica, *Glog*, 2004: 165)

Primjeri u kojima se označava mjesto na početku ili kraju kakva drugog predmeta:

105. *Lice mi je bilo sparušeno solju kojom me more u međuvremenu promoćilo i dugo je trebalo dok sam **na izlazu** iz jedne od onih uskih dragih kamenih uličica, one neminovno vode na rivu, uočio moju trojku.* (Fabrio, Sloboda, 2007: 38)
106. *Ondje, u tim stijenama, a bilo je to vrlo davno, u doba kad su nastajale priče, živio je galeb, bijel kao i sva njegova braća, s malo sivila po leđima i **na krajevima krila**.* (Aralica, Glog, 2004: 163)

U Jezičnom savjetniku s gramatikom stoji:

„Uz opće imenice koje znače neko područje dolazi prijedlog *na*“ (Pavešić ur. 1971: 152) što se potvrđuje i u građi:

107. *Bio je to jedan od posljednjih dana moga ljetovanja **na jugu**.* (Fabrio, Sloboda, 2007: 37)
108. *Nebo **na istoku** oboji se žuto.* (Fabrio, Sloboda, 2007: 41)

Kada se upotrebljavaju apstraktne imenice uz prijedlog *na* obično pretpostavljaju nazočnost kakva predmeta ili osobe na određenom mjestu:

109. *... kao da se dosađuje **na nekoj neinteresantnoj i zamornoj sjednici**...* (Marinković, Ruke, 2009: 167)

U primjeru:

110. *Trebalo bi zadrhtati, a ti si tako mirna kao da upisuješ nedovoljno đaku **na ispitu**.* (Marinković, Ruke, 2009: 167)

riječ je o apstraktnom, nemjerljivom pojmu u kontekstu u kojem je upotrijebljen i prijedlog *na* isključuje u takvim kontekstima upotrebu prijedloga *u*.

Prijedlog *na* pronađen je i u primjerima u kojima je upotrijebljen u prenesenom značenju:

111. *Ali, on je, ljuljuškajući se na mojoj zebnji, nastavljao...* (Fabrio, Sloboda, 2007: 43)
112. *Da, časti! – odgovori Desna, već na rubu strpljivosti.* (Marinković, Ruke, 2009: 172)
113. *Uvijek u traženju, uvijek u brizi, na rubu očaja i panike, moje su žile pipkale i srkale hranu u kamenom mraku kamene spužve, opsjednute izvjesnošću da će svojim pipcima jednoga dana ispuniti sve rupe.* (Aralica, Glog, 2004: 168)

7.2. Prijedlozi *po*, *u* i *pri*

Lokativ s prijedlozima *po* i *u* ima primarno prostorno značenje. Prijedlog *po* odgovara na pitanja *gdje* i *kuda* i označava raširenost na cijeloj površini ili prostoru te kretanje po površini, ali ostajući u okvirima onoga što ta imenica znači. U građi je pronađen velik broj primjera kod R. Marinkovića, ali primjeri su prisutni i kod N. Fabrija i I. Aralice:

114. *... i sada hodaju po svijetu zagrljene, zaljubljene, nerazdvojive.* (Marinković, Ruke, 2009: 161)
115. *... skakuće palcem po vrhovima ostalih prstiju, pjevuši do-re-mi-fa... fa-mi-re-do..., zatim zabubnja po prstima marš, pjeva.* (Marinković, Ruke, 2009: 161)
116. *... tvoja bahato šeta po gradu, izaziva, a njegova šeta po sobi, zarobljena, juri po kući kao luda...* (Marinković, Ruke, 2009: 169)
117. *Prvo: iz noći u noć bilo nas je po kamenim barovima izdubenim u bedemima gradića sve manje...* (Fabrio, Sloboda, 2007: 37)
118. *„Ime mu je Alojz“ – dovikne mi Vida lako lupnuvši podlanicom mladića po tjemenu.* (Fabrio, Sloboda, 2007: 40)

119. *Najveći dio toga rupičastog doma što sam ga ispunjavao gušeći ja njega a on mene, raznijele su mine, samljela drobilica, a kolica razvezla **po putu**.* (Aralica, Glog, 2004: 168)
120. *... sve to boli kao i druge rane koje **po kršu**, uokolo nas, otkucavaju poput damara boli u živom mesu.* (Aralica, Glog, 2004: 169)

Osim konkretnih prostornih odnosa, pronađen je i primjer kojim se prijedlog *po* upotrebljava za označavanje apstraktnih prostornih odnosa:

121. *Ne znam se lukavo dovijati, ne znam se elegantno gibati **po kružnicama i elipsama, po parabolama i spiralama riječi**...* (Marinković, Ruke, 2009: 164)

Prijedlogom *u* s lokativom označava se mjesto u unutrašnjosti čega, u okviru nekih granica i odgovara na pitanje *gdje*:

122. *A ispod nje rupa **u kamenu** nabijena crljenicom.* (Aralica, Glog, 2004: 165)
123. *Samo okrajak **u prerezu** tvrde spužve!* (Aralica, Glog, 2004: 168)
124. *Pramac nije bio nakrtit, znači jedro se nalazi **u krmu**.* (Fabrio, Sloboda, 2007: 39)
125. *... nisam se morao plašiti podmorskih hridi, a morskih pasa još manje jer **u moru** nismo bili.* (Fabrio, Sloboda, 2007: 41)
126. *Ali od svega toga, eto, par promrmljanih riječi i dvije fige **u džepu**.* (Marinković, Ruke, 2009: 169)
127. *Desna nije odgovorila; zadrhtala je na te riječi, kao da joj je **u žilama** prostrujilo sjećanje.* (Marinković, Ruke, 2009: 163)

Osim navedenih konkretnih prostornih odnosa, uz apstraktne imenice prijedlog se *u* upotrebljava u prenesenom značenju:

128. *To je samo razlika broja, čak i vrlo neznatna razlika u beskonačnosti.*
(Marinković, Ruke, 2009: 168)
129. *A to je dovoljno da se namami lakoma ptica, za koju mnogi neopravdano misle da u šumu svojih krila utjelovljuje duhovnost.* (Aralica, Glog, 2004: 163)
130. *U početku je sve bilo u magmi stvaranja...* (Aralica, Glog, 2004: 166)
131. *Bio je nalik Otkupitelju koji, oborene glave, tek što nije uzletio nad povaljeno u strahu (i pijanstvu) žiteljstvo.* (Fabrio, Sloboda, 2007: 42)

Prijedlog *pri* jedini je neproizvedeni prijedlog koji pripada samo lokativu i znači da se predmet nalazi ili da se radnja odvija u neposrednoj blizini nekog predmeta, uz nešto, ali bez izravnog dodira.

U suvremenom je jeziku vrlo slaba upotreba toga prijedloga što potvrđuje i činjenica da je u građi pronađen samo jedan primjer prijedloga *pri*:

132. *Slomi se grana i sahne, pri rascjeplini suha se kora odijeli od žive...* (Aralica, Glog, 2004: 170)

8. Instrumental s prijedlozima u jezikoslovnoj literaturi

Osnovno je značenje instrumentala sredstvo, odnosno označivanje predmeta kojim se ili uz čiju se pomoć obavlja kakva radnja. Tomu je blisko i značenje društva koje instrumental također često izriče.

Besprijedložnim se instrumentalom izriču neposredni prostorni odnosi, dok se prijedložnim padežnim izrazima prostorni odnosi nikada ne izriču izravno, već posredno, imenovanjem kakvog predmeta za koji se zna gdje se nalazi i određivanjem, pomoću prijedloga, položaja, mjesta radnje prema tom predmetu. Pritom radnja može biti statična i dinamična ukoliko ne pretpostavlja promjenu označena prostora.

Od šest prijedloga koji upravljaju instrumentalom, pet ih označava mjesto u odnosu na predmet označen imenicom u instrumentalu: *među*, *nad*, *pod*, *pred* i *za*, dok prijedlog *s* stoji uz instrumental kao tipičan instrumentalni prijedlog kada je riječ o socijativu, odnosno kada je oznakom društva. Prijedlozi *među*, *nad*, *pod*, *pred* i *za* slažu se i s akuzativom, no tada pretpostavljaju graničnu direktivnost, dostizanje cilja kretanja ili kakve druge aktivnosti, a kad se slažu s instrumentalom pretpostavljaju mirovanje ili kakvu drugu radnju koja ne pretpostavlja promjenu označena prostora.

Instrumentalom s prijedlozima označava se prostor odvijanja glagolske radnje i pritom taj prostor nije u okvirima samog pojma s imenicom u instrumentalu, nego se nalazi u njegovoj blizini – s prednje, donje, gornje ili stražnje strane, odnosno u prostoru između više pojmova koji su izraženi imenicom u instrumentalu množine.

8.1. Prijedlog *među*

Prijedlog *među* odgovara na pitanje *gdje* i označava mjesto, predmet u mirovanju okružen dvama ili većim brojem drugih predmeta pri čemu je instrumental u množini. Primjeri prijedloga *među* s instrumentalom u građi pronađeni su isključivo kod I. Aralice:

133. ... *biti zatečen među ograničenim horizontima od kamenih oblina...* (Aralica, *Glog*, 2004: 167)
134. *I tako, dok među mojim bodljikama traje vrijeme proljetnih mirisa i dok je meni svejedno tko se njima napaja, preostaju mi sjećanja na dane veljače i ožujka...* (Aralica, *Glog*, 2004: 171)
135. *Neželjen, nasilan, opojan cvijet, od kojega na mojim grančicama, među crnim bodljem, prskaju bijeli glogovi cvjetovi.* (Aralica, *Glog*, 2004: 172)

U građi je češća upotreba prijedloga *između* uz genitiv za označavanje odnosa među pojmovima.

8.2. Prijedlozi *pred* i *za*

Prijedlog *pred* s instrumentalom označava mjesto s prednje strane, ispred nečega ili događaj koji se odvija s prednje strane drugog predmeta:

136. *Kada je Zvonimir došao u visinu zapuštene fontane primijetih da on toga muškarca zapravo gura ispred sebe, tjera **pred njim**.* (Fabrio, Sloboda, 2007: 38)
137. ***Pred nama** bilo je kopno na koje ćemo stupiti svatko sa svojom slobodom.* (Fabrio, Sloboda, 2007: 44)
138. *No **pred njima** umuknu, kao cvrčci kad im se približi čovjek, i puste ruke.* (Marinković, Ruke, 2009: 171)
139. *Noge su mu klecale od stida **pred vlastitom djecom**.* (Marinković, Ruke, 2009: 173)
140. *A kad znamo kako je malo potrebno da se živi, **pred nama** puca žilava postojanost lomne stvari kojoj je kraj nedokučiv.* (Aralica, Glog, 2004: 165)

Iz navedenih je primjera vidljivo da često uz prijedlog *pred* stoje zamjenice.

Prijedlog *za* odgovara na pitanje *gdje* i označava da se nešto nalazi ili događa sa stražnje strane predmeta ili uz nešto što se potvrđuje i u građi:

141. ***Za njima** je na rupi pokrivenoj zemljom ostala bijela mrlja i u mrlji glogova koštica.* (Aralica, Glog, 2004: 165)

Uz glagole kretanja ili glagole koji su oznakom usmjerenosti prema kakvom cilju, odnosno težnje, instrumental s prijedlogom *za* označava predmet prema kojemu se kakav drugi predmet kreće ili je prema njemu usmjereno određeno nastojanje, želja, htijenje i slično:

142. *Ako si slušao samosvjesna proroka kako priča o čudesnoj kakvoći svoga cvjetanja, iz kojeg će jednoga dana nastati plamteći buket, za kojim će se, kao za ognjenim stupom kroz pustinju kretati...* (Aralica, Glog, 2004: 171)
143. *A da plaćem za životom?* (Aralica, Glog, 2004: 173)
144. *Ja ne znam ići za riječima.* (Marinković, Ruke, 2009: 164)
145. *Ja treba da ti nosim skute, da klipsam za tobom...* (Marinković, Ruke, 2009: 165)

Prijedlog se *za* u označavanju prostornih odnosa ne pojavljuje kod N. Fabrija.

8.3. Prijedlozi *nad* i *pod*

Prijedlog *nad* odgovara na pitanje *gdje* i s instrumentalom označava da se kakav predmet nalazi ili da se događaj odvija na razini višoj od one na kojoj se nalazi predmet označen imenicom u instrumentalu i među njima nema izravnog dodira. Potvrde se tog prijedložnog padežnog izraza pronalaze samo kod I. Aralice:

146. *Ostao je u stavu iščekivanja nad valovljem škrte rijeke.* (Aralica, Glog, 2004: 164)
147. *Nad košticom i oko koštice mokrina se zgušnjavala.* (Aralica, Glog, 2004: 165)

Prijedlog *pod* antoniman je prijedlogu *nad* i označava predmet koji se nalazi na nižoj razini od drugog predmeta. Potvrde se pronalaze u građi samo kod N. Fabrija:

148. *Bacio sam se u četiri noge koje su zagrađivale pristup krmi, grubo odgurnu jedan par, bile su to baš noge klerikove, ugledao pod njima ormarić, ustao, posrnuo na valu, nogom provalio unutra...* (Fabrio, Sloboda, 2007: 39)

149. *Kada je jedro suho zapucketalo pa se zatim napuhalo i **pod sasvim neočekivanim kutem** izbacilo brod trzajem naprijed te mi kuda koji mili moji popadali, bila je naša radost ravna najbrioznijoj komičnoj operi. (Fabrio, Sloboda, 2007: 39)*
150. *Nažalost, baš je njegova glava prva probila smeđi val garniran kapljicama i pojavila se na suprotnoj strani **pod tako neprirodnom frizurom** kakav je parlando u operi. (Fabrio, Sloboda, 2007: 40)*
151. *Ali ne zbog njega, već da golim rukama upravim kormilo spram lukobrana koji se stao nazirati **pod čempresovinom**. (Fabrio, Sloboda, 2007: 44)*

Prijedlog *pod* pojavljuje se u svojem dužem obliku *poda* kada se nađe ispred prve osobe jednine osobne zamjenice *ja* što je vidljivo i u građi:

152. *Tako sam, oslonjen o privezni stup na molu, zurio u prazno more koje je **poda mnom** mlataralo izazivajući galebove. (Fabrio, Sloboda, 2007: 38)*

9. Zaključak

Prijedlozi su, kao nepromjenjiva vrsta riječi, u gramatikama vrlo slično definirani pri čemu u definicijama do izraza dolazi njihova izrazita odnošajnost. U većini gramatika podijeljeni su prema tvorbenom kriteriju na primarne i sekundarne, dok ih I. Pranjković dijeli prema leksičkosemantičkom kriteriju na dimenzionalne i nedimenzionalne. Iako je riječ o nepunoznačnim riječima, prijedlozi imaju leksičko značenje, no ono je u velikoj mjeri gramatikalizirano te su prijedlozi ovisni o kontekstu u znatno većoj mjeri od punoznačnih riječi.

Neki prijedlozi imaju vlastito značenje, dok drugi značenje dobivaju tek u prijedložnom padežnom izrazu. Prijedložni padežni izraz svaka je sveza prijedloga i neke punoznačne riječi – imenice, pridjeva, zamjenice ili priloga. Primarna su značenja prijedloga prostorna i iz njih su se razvila sva druga neprostorna značenja – vremenska, načinska, suprotna, uzročna i sl.

Kako uz genitiv stoji najveći broj prijedloga, više nego uz sve ostale padeže zajedno, on se i javlja u raznolikim značenjima, od kojih su prostorna značenja osnovna. U građi je potvrđeno da je najviše prostornih značenja izraženo genitivnom prijedložnom padežnom svezom. Genitiv je jedini padež kojim se označuje ablativnost, odnosno odvajanje, kretanje predmeta koji se udaljuje od drugog predmeta i u tom značenju u najvećoj se mjeri potvrđuje i u građi s prijedlozima *od, iz i s*. Za izricanje kakvog odnosa između dva predmeta češće se u građi koristi prijedložna padežna sveza *između + genitiv* od instrumentalne s prijedlogom *među*.

Svojom učestalošću u izricanju prostornih značenja genitiv prati akuzativ što se također potvrđuje u građi. Najčešći je prijedlog uz akuzativ prijedlog *na* kojim se označuje dodir s nečim na površini ili gornjoj strani predmeta, mada je velik broj primjera i uz prijedlog *u* koji je oznaka mjesta unutar granica kakvog predmeta. Prijedlog *na* najčešći je i uz lokativ, a iznenađuje prijedlog *po* koji se u velikoj mjeri potvrđuje kod Ranka Marinkovića.

Instrumentalni prijedlog *za* u građi se rjeđe potvrđuje kao oznaka mjesta na stražnjoj strani, a češće u značenju predmeta prema kojemu je što usmjereno, kakvo kretanje, želja, volja, htijenje i sl.

Prijedlozi s dativom u najmanjoj su mjeri potvrđeni u građi zbog izostavljanja dativnog prijedloga *k* ili zamjene dativnih prijedloga drugim prijedložnim padežnim izrazima. Češće se u građi pojavljuje uz prijedlog *prema* u značenju usmjerenosti prema čemu.

U građi je potvrđena i upotreba prijedložnih padežnih izraza s parnim prijedlozima u ustaljenim izrazima kao što su *od mržnje do ljubavi, od ruba do ruba, iz ljeta u ljeto, iz daljina u daljinu*.

10. Literatura

1. Anić, Vladimir, 2003. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb
2. Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko, 2007. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Globus, Zagreb
3. Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan, 1996. *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb
4. Barić, Eugenija; Hudeček, Lana; Koharović, Nebojša; Lončarić, Mijo; Lukenda, Marko; Mamić, Mile; Mihaljević, Milica; Šarić, Ljiljana; Švačko, Vanja; Vukojević, Luka; Zečević, Vesna; Žagar, Mateo, 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje / Pergamena / Školske novine, Zagreb
5. Barić, Eugenija; Lončarić, Mijo; Malić, Dragica; Pavešić, Slavko; Peti, Mirko; Zečević, Vesna; Znika, Marija, 2005. *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb
6. Ham, Sanda, 2007. *Školska gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb
7. Ivanković Matas, Ivana, *Izražavanje prostornih značenja prijedložno-padežnim izrazima*, dostupno na www.hrvatskiplus.org, Zagrebačka slavistička škola
8. Ivić, Milka, 1983. *Srpskohrvatski padežni sistem za označavanje prostornih odnosa*, Lingvistički ogledi, Prosveta, Beograd
9. Jakobson, Roman, 2008. *O jeziku*, Disput, Zagreb
10. Katičić, Radoslav, 2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Globus, Zagreb
11. Kolenić, Ljiljana, 2007. *Prijedložni izrazi u frazemskim inačicama*, u: Sintaktičke kategorije, Zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem *Hrvatski sintaktički dani*, Osijek
12. Kovačević, Barbara; Ivanković Matas, Ivana. 2007. *Parni prijedlozi*, u: Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 33, Zagreb
13. Pavešić, Slavko, 1971. *Jezični savjetnik s gramatikom*, Matica hrvatska, Zagreb
14. Pranjković, Ivo, 2008. *Domašaji i ograničenja lokalističke teorije padeža*, Sintaksa padeža, Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem *Drugi hrvatski sintaktički dani*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Filozofski fakultet Osijek, Zagreb
15. Pranjković, Ivo, 2001. *Druga hrvatska skladnja: sintaktičke rasprave*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb

16. Pranjković, Ivo, 2009. *Nepromjenjive riječi i gramatika*, Njegoševi dani. Zbornik radova, Cetinje
17. Pranjković, Ivo, 2005. *Suznačne riječi i njihove vrste*, u: Zbornik zagrebačke slavističke škole 2004, Zagreb
18. Raguž, Dragutin, 1997. *Praktična hrvatska gramatika*, Medicinska naklada, Zagreb
19. Rišner, Vlasta, 2006. *Atributi i njihova značenja*, Filologija 46-47, Zagreb
20. Rišner, Vlasta, 1999. *O nepromjenjivim riječima u gramatikama*, u: Jezikoslovlje, god. II., br. 2-3, Iz jezične suvremenosti
21. Rišner, Vlasta, 2005. *Prijedlozi nekad i danas*, u: Zbornik zagrebačke slavističke škole 2004., Zagreb
22. Silić, Josip; Pranjković, Ivo, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zageb, Školska knjiga, 2007.
23. Šarić, Ljiljana, 2007. *Konstrukcije za izražavanje prostornih odnosa u hrvatskom jeziku*, u: Sintaktičke kategorije, Zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem *Hrvatski sintaktički dani*, Osijek
24. Šarić, Ljiljana, 1998. *Metaforična proširenja značenja prostornih prijedloga*, Riječ, HFD, Rijeka
25. Švačko, Vanja, 1993. *Funkcija i status prijedložnih izraza*, u: *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, sv. 19

11. Građa

1. Aralica, Ivan, 2004. *Glog* u: *Balade o šiblju i vodama*, Znanje, Zagreb
2. Fabrio, Nedjeljko, 2007. *Sloboda* u: *Pripovijetke*, Profil, Zagreb
3. Marinković, Ranko, 2009. *Ruke* u: *Ruke i druge novele*, Školska knjiga, Zagreb
4. Nazor, Vladimir, 1999. *Izbor iz djela*, Riječ, Vinkovci